

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
MÜƏLLİF HÜQUQLARI AGENTLİYİ**

“Gəldim, gördüm,... mənimsədim”

**(Azərbaycan mədəni ənənələrinin mənimsənilməsi
erməni ənənəsi haqqında)**

BAKI – 2010

“Gəldim, gördüm,...mənimsədim”

(Azərbaycan mədəni ənənələrinin mənimsənilməsi
erməni ənənəsi haqqında)

Kitabçadakı materiallar Kamran İmanovun «Армянские
ина(о)родные сказки», Bakı, 2008 və İsrafil Abbaslının
«Азербайджанские истины в армянских источниках»,
Bakı, 2008, kitablarından götürülmüşdür.

©Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2009

©Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2010

©Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2012

©Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2015

©Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2016

I. Erməni etirafları

Ermənilər özləri haqqında

Yeçişe Çarens, tanınmış erməni şairi: “Bizdə riyakarlıq ana bətnində olarkən yaranır”.

Ovanes Tumanyan, tanınmış şair və yazıçı: “...həqiqi qurtuluş daxildən başlanmalıdır, çünki biz daxilən xəstəyik”. (*O.Туманян, «Избранная проза», стр.201, Ереван, 1977*).

Ovanes Tumanyan: “Bizim bədbəxt tayfamız heç vaxt siyasi cəhətdən müstəqil olmamışdır”.

N.S.Vartapetov: “Xristian bayrağı ilə silahlanaraq [Erməni kilsəsi] bütün zamanlarda tarixi Albaniyanın və onun ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın (Arsax) xalqlarını məhv etmişdir” və “bir vaxtlar tarixi vəziyyətə məharətlə uyğunlaşaraq Bizans imperiyasına, İran Sasanilərinə, ərəb xəlifələrinə və monqollara xidmət etdiyi kimi, Səfəvilərə, daha sonra Rusiya imperiyasına xidmət etmişdir”. (*Н.С.Вартанетов, «Христианские памятники Закавказья»*).

K.Patkanov, tanınmış tarixçi alim, ermənişünas: “Ermənilər bəşər tarixində heç zaman xüsusi rol oynamamışlar. Bu, siyasi termin yox, ayrı-ayrı erməni məskənlərinin səpələndiyi coğrafi vilayətin adıdır. Ermənilər həmişə yaşadığı torpaqların pis sahibləri olmuşlar, ancaq onlar çox məharətlə öz yaxınlarını sataraq güclülərə xidmət göstərmişlər...”. (*«Ванские надписи и их значение для Передней Азии», 1875*).

Qevorq Aslan, tanınmış tarixçi: “Ermənilərdə dövlətçilik olmamışdır. Onlar vətən hissi və siyasi bağlarla bağlı deyillər. Erməni vətənpərvərliyi yalnız yaşadıkları yerlə bağlıdır”. (*Г.Аслан, «Армения и армяне», 1914*).

S.Lexasi, tanınmış erməni tarixçisi: “...Moldaviyadan Stambula, Romeliyadan Böyük Venesiyaya elə bir şəhər, iri və

xırda kənd yoxdur ki, orada erməni olmasın. Biz toz kimi bütün dünya torpağına səpələnmişik”. (С.Лехаџи. «Путевые заметки». Восточная литература, Москва, 1965).

Ermənilər öz tarixi haqqında

Manuk Abeqyan, tanınmış ədəbiyyatşünas, dilçi, folklorşünas, akademik: “...erməni xalqının kökləri haradadır, buraya necə, nə vaxt, haradan və hansı yollarla gəlib... Bizdə bunun dəqiq və aydın sübutları yoxdur”. (*«История армянской литературы», Ереван, 1975*).

Tanınmış mütəxəssis Levon Dabeqyan: “...ermənilər öz milli varlığı üçün birbaşa ... türklərə borcludurlar. Əgər biz bizanslılar və ya başqa avropalılar arasında qalsaydıq, erməni adı ancaq tarixi kitablarda saxlana bilərdi”.

Aykazyan, tanınmış tarixçi: “İlkin erməni sülaləsi tarixi şəxsiyyətlərdən yox, uydurulmuş nağıllardan götürülən şəxslərdən ibarətdir. Movses Xorenasinin özü beşinci yüzilliyin tarixçisi deyil, o, yeddinci yüzillikdə yaşayan saxtakar-tarixçidir”. (*«Армянская история», Париж, 1919*).

Qaraqaşyan: “Ermənilərin keçmişi haqqında tarix və ya rəvayət kimi qəbul edilə biləcək heç bir məlumat yoxdur. Onlar xristianlığı qəbul etdikdən sonra Ayk və Nuhla qohumluğu uydurmuşlar. Belə qəbul olunub ki, o, Yafəsin nəvəsi, Nuhun oğlu olan Torqomun nəslindəndir. Çünki əski tarixçilərdən bir neçəsi Yəhudi salnamələrində xatırlanan Torqom adını Ermənistanın bir hissəsi, ailə, nəsil, Torqom milləti kimi göstərmişlər. Bu haqda ilk dəfə Xoren Movses yazmışdır”. (*«История восточного вопроса», Лондон, 1905*).

Basmacyan: “Ermənistanın və ermənilərin tarixi və yaranışı çox qaranlıqdır. Bu ərazi ta qədim zamanlardan Pamir düzənliyindən gələnlər, İndikuş emiqrantları tərəfindən tutulmuşdur. Ermənilərin romalılar, yunanlar, iranlılar və bütün millətlər kimi mifik qəhrəmanları mövcuddur. Milli tarixçilər təfsilatı, aşkar mənbələrə malik olmadıqları üçün onların yerini nağıllardakı personajlar tutmuşdur”. (*«Новая история армян», Париж, 1917*).

N.Pasternacyan, erməni tarixçisi: “Erməni tarixi Haykın və onun xalqının Ermənistana gəlib çıxmasını e.ə. 2200-cü ilə aid edir və onların e.ə. 800-cü ilə qədər bir-birini əvəzləmiş dini rəhbərlərinin və çarlarının siyahısını göstərir. Müasir elm bu uydurmanı təsdiq etmir. Xalqlar fərdlərdən fərqli olaraq öz yaşlarını artırmağı sevirlər...”.

Qevork Aslan: “Biz qəbul etməliyik ki, Movses Xorenasi öz hekayələrini Suriya nağıllarından götürmüş, yaxud Ermənistanda dolaşan Hürufilərdən eşitmiş və onları ustalıqla öz əsərlərində göstərmişdi. Özü Suriya və İrənin tarixi mənbələrindən istifadə etmişdir. O, Yasenxen yəhudilərinin döyüşlərindən parçaları, Eyzeben kilsəsinin tarixini Malalesdən götürmüş və özünü küləşdirmişdir”. (*Г.Аслан, «Исторический этюд о населении Армении», Париж, 1909*).

B.İşxanyan: “Ermənilərin əsl vətəni – “Böyük Ermənistan” elə “Kiçik Asiya”dır”. (*Б.Ишханян, «Народности Кавказа», 1916*).

B.İşxanyan: “Qarabağda yaşayan ermənilərin bir hissəsi qədim albanların nəslidir – yerli əhalidir, o biri hissəsi isə Türkiyə və İraqdan olan qaçqınlardır, onlar üçün Azərbaycan torpağı təqib və zülmərdən sığınacaq yeri olmuşdur”. (*Б.Ишханян, «Народности Кавказа», 1916*).

Ermənilər Azərbaycan dilinin təsiri haqqında

Xaçatur Abovyan, müasir erməni ədəbiyyatının banisi, yazıçı, pedaqoq: “Bizim xalq danışq dilində nəinki azərbaycanca ancaq ayırı-ayırı sözləri, eləcə də bütöv cümlələri işlədir”. (*X.Абовян, Полное собрание соч., V том, Ереван, Изд. АН Арм. 1950, на армянском языке*).

Xaçatur Abovyan: “... xalq [erməni] çoxlu miqdarda türk sözləri öyrənib və bu günədək onları işlədir”. (*X.Абовян, Полное собрание соч., V том, стр.48, Ереван, Изд. АН Арм. 1950, на армянском языке*).

Xaçatur Abovyan: “Türk dili lənətə gəlsin, ancaq bu dil Allahın xeyir-duasını alıb... bütün şadlıqlarda və toy mərasimlərində biz türkcə oxuyuruq”. (*X.Абовян, «Раны Армении», Ереван, 1939, на армянском языке*).

Xaçatur Abovyan: “Bizim dil ən azı 50% türk sözlərindən ibarətdir...”. (*X.Абовян, «Раны Армении», Ереван, 1939, стр.80-81, на армянском языке*).

Xaçatur Abovyan: “...öz səslənməsi, poetikliyi və ahəngdarlığı ilə, qrammatik cəhətdən tatar [Azərbaycan] dili başqa dillər arasında ən yaxşıdır”. (*X.Абовян, «Полное собрание сочинений», V том, Ереван, 1950, стр.174, на армянском языке*).

Xaçatur Abovyan: “Türkcə [Azərbaycan dili] bizim dilə o qədər daxil olub ki, bizdə mahnılar, şeirlər, atalar sözləri türkcə [azərbaycanca] səslənir”. (*X.Абовян, «Раны Армении», Ереван, 1939, стр.41, 42*).

Xaçatur Abovyan: “Yeni və qədim dillərin [erməni] əsas fərqi danışq tərzində və sintaktik quruluşundadır. Bu nöqtəyindən qədim erməni dili (“qrabar”) Avropa dillərinə oxşayır, yeni erməni dili (“aşxarabar”) isə türk [Azərbaycan] dilinə

oxşayır”. (*X.Abovyan, Naхашавиг, Ереван, 1940, на армянском языке*).

Xaçatur Abovyan: “Türk [Azərbaycan] dili bizdə o qədər yayılmışdır ki, onu hətta qadınlar və uşaqlar başa düşürlər. Ona görə də xalq içərisindən çıxmış istedadlar arasında tatar [Azərbaycan] dilində şerlər yaradılması və oxunması adi hala çevrilmişdir”. (*X.Abovyan. Naхашавиг. Ереван, 1940, стр.48, на армянском языке*).

Qazaros Ağayan, tanınmış yazıçı, pedaqoq: “Erməni dilinin qrammatikası türk [Azərbaycan] dili ilə çox oxşardır. Erməni xalqı, aşıqlar onu öyrənəndə, sonra hətta türk [Azərbaycan] dilində danışanda çətinlik çəkmədilər. Hətta indinin özündə bir çox yazıçılar vardır ki, uzaqda olmalarına baxmayaraq türk [Azərbaycan] dilində əla danışırılar”. (*Г.Агаян. «Полное собрание сочинений», III том, Ереван, 1940, стр.331, на армянском языке*).

Qazaros Ağayan: “...bu dil [Azərbaycan dili] ermənilər üçün doğma kimidir... Məhz buna görə də biz azərbaycanca oxuyuruq”. (*Г.Агаян. «Полное собрание сочинений», III том, Ереван, 1940, стр.331, на армянском языке*).

Manuk Abovyan: “Bədbəxtlikdən bizim dil çoxmənalı sözlər, oxşar məna daşıyan ifadələr baxımından kasıbdır və buna görə də biz yaxşı bildiyimiz türk [Azərbaycan] dilinə müraciət edirik”. (*М.Абегян, «Народные напевы»*).

Qraça Açıryan, tanınmış dilçi, ədəbiyyatşünas, akademik: “... türk [Azərbaycan] dilinin təsiri altında erməni dilinin hətta qrammatik qanunauyğunluğu və qaydaları da dəyişib”. (*«История новой армянской литературы», Вагаршабат, 1906, на армянском языке*).

A.Terteryan, tanınmış ədəbiyyatşünas, akademik: “Abovyan xalqın [Azərbaycan] dilindən eşitdiyini istifadə edirdi”. (*А.Тертерьян, «Творчество Абовяна», изданной*

Ереванском Государственным Университетом в 1941, на армянском языке).

N.Nalbandyan: “Onlar (ermənilər) sađlıq deyərken də azərbaycanca “yaхşı yol” deyirlər”.

Ermənilər Azərbaycan dastanlarının mənimsənilməsi haqqında

Qazaros Ağayan: “...Türklər [azərbaycanlılar] onu [Koroğlunu] türk [azərbaycanlı], kürdlər – kürd, ermənilər isə – azərbaycanlılaşdırılmış erməni hesab edirlər. Onun mahnılarını türk [Azərbaycan] və kürd dillərində ancaq ermənilər oxuyurlar, başqa xalqlar isə öz dillərində oxuyurlar”. (*Г.Агаян, Избранные произведения, Ереван, 1939, на армянском языке*).

Qazaros Ağayan: “...bizim aşıqların şeirlə dastanları yoxdur, onların hamısı azərbaycancadır”. (*Г.Агаян, «Произведения», т.3*).

Qazaros Ağayan: “Məşhur məhəbbət dastanları, Şərq rəvayətləri - “Aşiq Qərib”, “Əsli-Kərəm”, “Şah İsmayıl”, “Fərhad-Şirin”, “Leyli-Məcnun”, qəhrəmanlıq motivləri ilə zəngin olan “Koroğlu” dastanını bənzətmə və ya məzmunca eynisini yaratmaqla Azərbaycan dilindən ermənicəyə tərcümə etməyə başladılar. (*Г.Антонян, «Дружба Армения-Азербайджан в литературе». Ереван, Айнетхрат, 1962, на армянском языке*).

Vartanyans, tanınmış nəşir: “Erməni zəhmətkeşləri uşaqlıqdan başlayaraq türk aşıqlarının dilindən eşitdikləri müxtəlif dastanların təsiri altında olurdular. Buna görə də müasir cəmiyyət bu dastanları erməni dilində oxumağı arzulayır.” (*Тифлис, Изд. Вартаньяца, 1897*).

“Kəndlilərin və zəhmətkeşlərin bu rəvayətləri sevmələrini, onların bu əsərlərə xüsusi hörmət və ehtiramını nəzərə alaraq..., biz bu tərcüməni onların ixtiyarına buraxırıq”. (*«Фархад и Ширин» в сравнительном переводе с тюркского и фарсидского СМА, Тифлис, Типогр. «Культура», 1913*).

Atrpet, tanınmış erməni aşığı: “Biz Polisdə nəşr olunmuş dastanın türk variantında şeirlərin təhrif olunmuş hissələrini düzəlttik ...” və “...biz Atrpatakanın [Azərbaycanın] türk dilini onun şifahi formasında saxla-dıq, erməni variantında isə Ararat dialektini əsas götür-rüdüük.”

Atrpet: ”Biz [ermənilər] Kərəmi türklər [azərbaycan-lılar] və türkmənlərlə bərabər sevirik. Atrpatakanın [Azərbaycanın] əyalətlərində, əsasən də Xoy və Urmıyyə əhalisi arasında çətin ki, bu dastanın üç-dörd variantını bilməyən türk [azərbaycanlı] tapılar. Hamıda həm çap, həm də əlyazma nüsxəsi var...”

Ermənilər Azərbaycan atalar sözlərinin mənimsənilməsi haqqında

A.Terteryan: “Ermənilər ünsiyyətdə və danışmaq dilində həmişə Azərbaycan atalar sözləri və məsəllərinə müraciət edirdilər...”. (*A.Тертерян. «Творчество Абовяна». Ереван, 1941, стр.202, на армянском языке*).

E.Arustamyan, tanınmış folklorşünas: “Azərbaycan atalar sözləri və məsəllərinin çoxu ermənilər tərəfindən ilkin halda, erməni dilinə tərcümə olunmadan istifadə olunur, ona görə ki, onların dərin fəlsəfi mahiyyətinin saxlanması bu cür tərcüməyə yol vermir”. (*Е.Арустамян, «Общие черты азербайджанских и армянских пословиц и поговорок»*).

Qazaros Ağayan: “İlahi, Vartiter uşaqdır, onun hələ on dörd yaşı var. Buna baxmayaraq o, yaşına görə çox şey bilir, nəinki təkcə uşaq kimi danışır, hətta danışanda “Zər qədrini zərgər bilir” kimi türk (Azərbaycan) atalar sözünü işlədir”. (*Г.Агаян, «Произведения», т.3*).

A.T.Qanalanyan, tanınmış folklorşünas, akademik: “Kefi konne, kandi koxvini”, “Bir ili u pir ili” və “Həsən keçəl, keçəl Həsən” – müvafiq Azərbaycan atalar sözlərinin (“Kef sənindir, kənd kovxanın”, “Bir olsun, pir olsun”, “Ya Həsən keçəl, ya keçəl Həsən”) erməniləşdirilmiş variantlarıdır. Yuxarıda deyilənlər, hər şeydən öncə onunla təsdiqini tapır ki, nümunə göstərilmiş üç atalar sözünün hər biri erməni və azərbaycanlıların birgə yaşadıkları (Qarabağ, Zəngəzur) rayonlarda və ya Azərbaycanın sərhəd rayonlarında meydana gəlmişdir. Bu da bir sübutdur ki, atalar sözlərindəki “kənd, bir, pir” (yaxşı, düz) sözləri, xüsusən də Həsən adı erməni dilində ayrılıqda işlənmişdir, bu sözlər Azərbaycan dilindən gətirilmişdir”. (*A.Т.Ганоланян, «Пословицы», Ереван, изд. АН, 1955, стр. 34, на армянском языке*).

Ermənilər Azərbaycan bayatılarının mənimsənilməsi haqqında

Xaçatur Abovyan: “Mən bayatıları qələmə almışam ki, ermənilər məclislərdə, süfrə başında bu türk [Azərbaycan] söyləmələrini erməni dilində istifadə edərək öz dillərini şirinləşdirsinlər. Ona görə ki, dili heç nə şeir misraları və mahnılar kimi gözəlləşdirmir...”. (*X.Abovyan, «Полное собрание сочинений», V том, Ереван, 1950, стр.174, на армянском языке*).

Xaçatur Abovyan: “Hər kəs bilir ki, insanın ürəyi qanla qaynayanda, nə xəncər, nə dərman, nə də yuxu ona söz və söhbət, ilahi mahnı və bayatılar kimi faydalı deyil”. (*X.Abovyan, «Полное собрание сочинений», III т.*).

V.Partizuni: “...[Abovyan] Azərbaycan folklorunu yaxşı bilərək və ondan istifadə edərək, xalqın [Azərbaycan] yaratdığı rübailər əsasında, həmin ruhda oxşar bayatılar yaratmışdır”. (*V.Партизуну, «Жизнь и творчество X.Абовяна», Ереван, издательство Хайнепрат, 1952*).

Manuk Abeqyan: “Bizim əlimizdə bayatıların 1700-dən çox variasiyası var. Bədbəxtlikdən bizim dil çoxmənalı sözlər, oxşar məna daşıyan ifadələr cəhətdən kasıbdır və buna görə də biz yaxşı tanıdığımız türk [Azərbaycan] dilinə müraciət edirik”. (*M.Abeqyan, «Народные песни», 1904*).

Qazarus Ağayan: “Ən çox yayılan bayatılardır... Onları hər kəs bilir. Qoca da, cavan da, qadın da, kişi də ... bütün arzu-diləklərini bayatılar vasitəsilə ifadə edə bilirdilər”. (*Г.Агаян, в изданных в 1940г. в Ереване госиздательством произведениях, на армянском языке*).

M.Nalbandyan, yazıçı, tənqidçi, filosof: “...Lakin nəğmələrin çoxunu biz türklərdən [azərbaycanlılardan] götürmüşük. Mən ermənilərin yaşadığı çox yerlərdə olmuşam. Həmişə təmiz

ermənicə olan bir şey eşitmək istəmişəm. Təəssüf ki, bu günədək mən buna nail olmamışam!” (*M.Налбандян: «О древних стихах и напевах», Полное собрание сочинений, I т.*).

P.Proşyan: “Onlar (ermənilər) türkçə ağlayırlar, bayatılardan istifadə edir və aram-aram hönkürürlər, qadınlar isə öz iniltiləri ilə onları dəstəkləyirlər.” (*П.Прошян. «Сос и Вартитер». Избранные произведения, т.1, Ер.Хайпетряд, 1953, на армянском языке*).

Avetik İsaakyan, tanınmış şair, akademik: “Erməni xalqı da bayatıları çox sevir, həm də Azərbaycan bayatılarını oxuyurlar. Ancaq Qarabağ və Zəngəzur erməniləri azərbaycanlılar kimi bayatını çox yaxından duyur və onun vasitəsi ilə öz arzularını ifadə edirlər”. (*A.Исаакян. Избранные произведения. IV том, Ереван, 1951, стр.157*).

Qazaros Ağayan: “...Türk [Azərbaycan] bayatılarını istifadə etməyimizin səbəbi ondadır ki, məhz bu dildə istədiyiniz qədər ikimənalı və çoxmənalı sözlər vardır”.

Ermənilər Azərbaycan aşıq yaradıcılığının mənimsənilməsi haqqında

Xaçatur Abovyan: “Nə vaxt ki, Kərəm, Aşıq Qərib, Keşişoğlu haqqında mahnı və nağıldan sonra aşıqlar sazda çalmağa başladılar, heç kim daha yemək və içmək istəmirdi. Ürəyimdən keçdi ki, əlimə saz götürüm və gecə və gündüz dağları və dərələri dolaşım, hər şeyi özüm yaşayım və hiss edim və ola bilsin ki, Allahın əmri ilə o füsunkara rast gəlim, hansına ki, gecə və gündüz gözünü qırpmadan baxacaqsan və məftunedici ətrindən məst olub onu tərənnüm edəcəksən”. (*X.Abovyan. «Полное собрание сочинений». IV том, Ереван, 1947, стр.3, на армянском языке*).

Qazaros Ağayan: “Erməni xalqı və onun aşıqları türkcə danışmaqda heç bir çətinlik çəkmirlər, bu dil ermənilər üçün doğma kimidir... ona görə də biz türkcə [Azərbaycanca] oxuyuruq”. (*Г.Агаян, «Полное собрание сочинений», III том, Ереван, 1940, стр.331, на армянском языке*).

K.Qostanyans: “...qusanları erməni adlandırmaq düzgün deyil, onlar yalnız ona görə ermənidirlər ki, erməni ailələrində doğulmuşlar.” (*Тбилиси, 1898, на армянском языке*).

Q. Ağayan: “Mən əvvəlcə şeirləri əzbərləyirdim, əlifbanı öyrəndikdən sonra isə onları qələmə almağa başladım... Yazdıqlarımın mənasını tam olmasa da, müəyyən qədər başa düşürdüm... Aşıqlar erməni dilində deyil, türk dilində ifa edirdilər. Aşıqlarımız arasında erməni dilində ifa etmək haqqında hələ təsəvvür yox idi... Bizim aşıqların erməni dilində olan şeirlərlə dastanları yoxdur, hamısı yalnız türk dilindədir”. (*К.Гостаньянц: Мемуары от 1893 г., Произ., т.3, на армянском языке*).

M.Nalbandyan: “...erməni aşıqlarını yalnız erməni ailələrində doğulduqlarına görə erməni hesab etmək olar” və “...onlar hər zaman Azərbaycan ustadlarının yaradıcılığına

söykənmişlər” və “...istifadə etdikləri musiqi alətləri – saz, santur, kaman və ya kamança, bağlama türklərə məxsusdur”. (*М.Налбандян, «Полное собрание сочинений», т.1*).

Leo (Arakel Babaxanyan) tanınmış tarixçi, yazıçı, tənqidçi, professor: “K.Yerzinkatsi, Ovan. Tikuransi, Mik. Naqaş, Krik. Axtamaretsi və başqaları tək bir səbəbdən aşıq idilər ki, öz məşhur əsərlərini onlar üçün anlaşılan dildə”, yəni Azərbaycan dilində ifa edirdilər. (*Лео, «Армянская история», III том, Ереван, 1946, на армянском языке*).

Leo (Arakel Babaxanyan): “Həyat tərzini tərənnüm edərkən aşıqlar türk [Azərbaycan] dilinə üstünlük verirlər, ona görə ki, o, erməni dilindən daha mənalı və zəngindir”. (*Лео, «История Армении», III том, Ереван, 1946, стр.1072, на армянском языке*).

Leo (Arakel Babaxanyan): “Erməni aşıq yaradıcılığının çox az, demək olar ki, cüzi hissəsi bizim ədəbiyyata aiddir. Böyük əsərlərin (dastanlar, qəhrəmanlıq nağılları) əksər hissəsi türk [Azərbaycan] dilində yaradılmışdır”. (*Лео, «История Армении», III том, Ереван, 1946, стр.1072, на армянском языке*).

Q.Levonyan: “...erməni aşıqlarının həm özlərinə götürdük-ləri adlar, həm də onların şeir və mahnılarının adlarının hamısı Azərbaycan dilindədir”. (*Г.Левонян, «Армянские ашуги», Александрополь, 1892, на армянском языке*).

Trdat Balean, dini xadim, folklor toplayan və naşir: “Aşıq alətlərinin adları türkcədir – saz, santur, kaman, yaxud kamança, bağlama”. (*Армянские ашуги. Собиранель Тридат Балеан. I том, Измир, Издательство Мамурян, 1911, стр.9. на армянском языке*).

Trdat Balean: “Hətta şeirlərin adları da türkcədir: qoşma, dastan, qələndər, müstəzad-qələndər, müxəmməs-qələndər, divani, qəzəl, rübai-divani, müsəddəs-divani, səmai, müsəddəs-

səmai, naxşıkar-səmai, ədəkli-səmai, dübeyti, müxəmməs, təcnis, zəncirləmə, dildəyməz, əlifləmə, sətrənc, qitə, qəsidə, nəqarət və s.” (*Армянские ашуги. Собиратель Тридат Балеан. I том, Измир, Издательство Мамурян, 1911, стр.9-10, на армянском языке*).

Qeqam Tarverdyan, tanınmış folklor toplayan və naşir: “Erməni aşıqlarından topladığım şeirlərin müəyyən hissəsi tamamilə Azərbaycan dilindədir. Qalan aşıqların böyük qismi isə öz əsərlərini Azərbaycan və erməni dillərində yaratmışlar. 20-25-dən çox olmayan aşıq isə şeirləri yalnız erməni dilində yazmışlar”. (*Г.Тарвердян, Армянские ашуги. I том, Ереван, 1937, стр.19, на армянском языке*).

A.Arşaruni, ədəbiyyatşünas: Azərbaycan dili erməni aşıqları və erməni xalqı üçün demək olar ki, doğma dil olmuşdur. Əks təqdirdə onlar tamaşaçıların rəğbətini qazana bilməzdilər və onların dili dinləyicilər üçün anlaşılmaz olardı”. (*«Низами и армянская литература». Альманах «Низами». III книга, Баку, 1941, стр.137, на азербайджанском языке*).

A.Arşaruni: “Erməni aşıqlarının Azərbaycan, erməni və hətta gürcü dillərində uğurlu şeir yazmaları haqqında danışmaq yersiz olardı. Erməni xalqı daima Azərbaycan folklorundan və Azərbaycan xalqının klassik ədəbi irsindən uğurla istifadə etmişdir, erməni xalqı bu ədəbiyyata və folklorla həmişə məhəbbətlə yanaşmışdır”. (*А.Аршаруни. «Низами и армянская литература». Альманах «Низами», III книга, Баку, 1941, стр.137*).

Ermənilər Azərbaycan musiqisi və mahnılarının mənimsənilməsi haqqında

Xaçatur Abovyan: “...ermənilər ancaq türkcə oxuyurlar”, “...ermənilərin mahnı ilə dastanları yoxdur”.

S.Palasanian, tanınmış ədəbiyyatşünas: “Bizim mahnıların motivləri fərqlənir ...və ümumiyyətlə, biz hansı xalqın təsiri altında oluruqsa, onun mahnılarını da özümüzünkə hesab edirik”. (*С.Паласанян, «Армянские напевы», С.Петербург, 1868, на армянском языке*).

M.Nalbandyan: “... Buna baxmayaraq, əksər musiqi və nəğmələr türklərdən [azərbaycanlılardan] götürülüb. Mən ermənilərin yaşadığı çox yerlərdə olmuşam. Həmişə təmiz ermənicə olan bir şey eşitmək istəmişəm. Təəssüf ki, bu günədək mən buna nail olmamışam”. (*«О древних стихах и напевах», Полное собрание сочинений, I т.*).

A.Brutyanyan: “...ən məşhur muğam xadimləri Bakı və Şuşadan çıxmışlar”.

S.P.Məlikyan, xalq musiqisinin toplayıcısı: “Erməni musiqisi müxtəlif mədəniyyətlərin təsirinin nizamsız yığınıdır”. (*М.Мурадян, «Из истории армяно-русских музыкальных связей XIX-XX вв.»*).

S.P.Məlikyan: “Erməni musiqisi orijinal deyil, Komitas isə yalnız musiqi üzrə etnoqrafdır”. (*С.Меликян, «Ширакских песен», два выпуска «Ванских песен»*).

M.Muradyan və Q.Tiqranyan: “Ekspedisiya işlərində [xalq musiqisinin yazılması və toplanması üzrə] sisteməlik şəkildə iştirak edərək, əsil xalq musiqilərini aşkara çıxararaq və qələmə alaraq o [S.P. Məlikyan], erməni xalq musiqisinin orijinallığını inkar edirdi”. (*«Истории музыки народов СССР», М., 1970*).

A.Xaçaturyan: “Mən özüm aşığam”.

A.Spendiarov: “Opera üçün musiqi materialı qismində mənə xalq havaları lazım idi. Bəzi şeyləri şəxsən özüm qələmə aldım, mənə lazım olan nəğmələrin yazıldığı çoxlu qrammofon valları və onların işlənmiş, həmçinin N.F.Tiqranovun əsərlərindən ibarət nəşr olunmuş toplularını əldə etdim. Bu böyük materialda N.F.Tiqranovun yazıları parlaq surətdə fərqlənirdi, öz operamda onların üzərində bir neçə orkestr epizodları qurdum. Beləliklə, birinci tamaşadakı fars marşı üçün “Heydəri”ni və “Novruz ərəbi”ndən parçaları, böyük rəqs Almast üçün tamamilə “Kəndirbaz” nəğmələrini istifadə etdim. (*Гумреци, «Н.Ф.Тигранов и музыка Востока», Л., 1927*).

N.Tiqranov: “...A.Spendiarovun not yazılmış kitabçasında çoxlu qeydlər var... bir sıra muğamların yazısı var: “Mahur”, “Rast”, “Çahargah”, “Şüşdər”, “Kürd Şahnaz”. Bu yazıların əksəriyyəti Spendiarov tərəfindən öz əsərlərində istifadə olunub”. (*Н.Тигранов, «А.Спендиаров», М., «Музыка», 1971*).

“Arşın mal alan” niyə bu qədər sevilirdi? Artıq 2 ildən çoxdur ki, erməni səhnəsində böyük uğur qazanan türk [Azərbaycan] operettası – “Arşın mal alan” həm də erməni ziyalıları arasında böyük maraq doğurur. Dünən mən “Artist cəmiyyəti” (Tiflis şəhəri) teatrında Q.Yerits-yanın truppasının ifasında bu əsərin növbəti tamaşasına baxdım. Bu dəfə də zal əhalinin orta təbəqəsindən olan tamaşaçılarla dolmuşdu. Onlardan başqa, zalda çoxlu zabitlər, ziyalı nümayəndələri, hətta ingilis missioner cənab Mak Kamma Adonis və cənab Qipokbekyan da iştirak edirdilər... Mən tamaşanı sona qədər izlədim və mənə aydın oldu ki, qədim dövrlərdən bəri türklərlə qonşuluqda yaşayan və onlarla daimi ünsiyyətdə olan erməni xalqı niyə “Arşın mal alan”a bu qədər ləzzətlə baxır. Zənnimcə, biz xalqa [ermənilərə] bu tamaşaya sonsuz olaraq baxmağı qadağan edə bilmərik... Buna baxmayaraq, bir çox psixoloji səbəblərlə əlaqədar bu əsər erməni xalqının diqqətini cəlb edəcəkdir. Ermənilər əsrlər boyu türk-tatarların və farsların

əsarəti altında yaşayıblar. Onların qulaqları tar və kamança səsləri ilə doldurulub. Ona görə də şərq musiqisi erməni xalqının cisminə və qanına hopub”. (*Армянская газета «Мишг», Тбилиси, 3 сентября 1916*).

“Əsrlərin yaradıcılıq nümunələri – Azərbaycan atalar sözləri və nağılları, mahnılar və musiqi həmişə ermənilər üçün doğma olmuşdur. Epik xalq qəhrəmanı Koroğlu, xalqın düşmənlərinə, xanlara və bəylərə qarşı mübarizə apararaq, eyni dərəcədə bizim erməniləri də mübarizəyə ruhlandırmışdır. Tarix boyu aşıqlarımız bizə doğma olan mahnıları elə həmin sazda Azərbaycan dilində ifa etmişlər”. (*Газета «Советакан Айастан», 1938, 20 апреля, на армянском языке*).

Ovanec Tumanyan: “Tatar [Azərbaycanın] mahnılarından danışmaq – bu hələ başlıcası deyil. Bir çox mahnılar əfsanəvi xüsusiyyətə malikdir, elə bil bu mahnılar bizə bəlli olmayan dövrlərdən gəlib çatan və naməlum xanəndələrin ifa etdikləri böyük poemalardan fraqmentlərdir. Məsələn, Koroğlu və onun atı haqqında mahnı”. (*О.Туманян. «Саят-Нова». Ереван, 1945, стр.13, на армянском языке*).

II. Xaricilərin fikir və düşüncələri

Xaricilər ermənilər və erməni tarixi haqqında

Herodot, “xalqlar tarixinin atası”: “Fəratın yuxarı axınında yerləşən ölkəni Ermənistan adlandırırdılar”. Ermənilər “Erməni adlandırılan yaylanın qərb hissəsində yaşayırdılar”. (*Геродот, «История; Изд. «Наука», Ленинград, 1972*).

İ.Dyakonov: “Erməni etnosu Qafqazın sərhədlərindən kənarında formalaşmışdır”. (*И.Дьяконов, «Предистория армянского народа», Ереван, 1958*).

Bizans imperatoru Mavrikinin (582-602) İran şahı Xosrova göndərdiyi məktubdan: “... xalq [erməni] ... bizim aramızda yaşayır və ara qarışdırır...”. (*«Армянская средневековая литература», изд. «Советакан грех», Ереван, 1986, на русском языке*).

“Ermənilər bütövlükdə, demək olar ki, heç bir zaman və ya yalnız çox qısa bir müddətdə bütöv bir dövlət kimi bir hökmdarın hakimiyyəti altında olmuşlar. Tarixi oçerkdə ermənilər – hind-avropa qəbiləsinin iran qolunun bir budağıdır. Ölkənin qədim tarixi demək olar ki, məlum deyil. Daşqın haqqında Moisey əfsanəsi ilə bağlı qədimdə ölkənin şimal hissəsinə verilən “Ararat” adı mixi yazılarda və Herodotda rast gəlinmir. Qədim farslar bu ölkəni Armin adlandırırdılar. İndiki ermənilər tərəfindən düzəldilmiş tarix də qədim erməni milli abidələrinə əsaslanmır. Onlar öz qədim tarixlərini Tövrətin hekayələri ilə bağlayırlar, bu da onların çox sonrakı xristian mənşəliliyini sübuta yetirir”. (*«Энциклопедический словарь» (т.1) под редакцией Ф.Брокгауза и И.Эфрона (СП. 1800)*).

R.Tompson, tanınmış müasir tarixçi (M.Xorenasinin Erməni tarixi barədə): “...bu, V əsrin ikinci yarısında tərtib

olunmuş kompilyasiyadır. Bu kompilyativ işin tam mətni, onun ən qədim əlyazmasının tarixi isə XII-XVIII əsrlərə aiddir və şəxsi kolleksiyada saxlanılır.”

“İş yalnız ona görə müəmmalı deyil ki, o, yaddaqalan ənənələrdən və uydurma əfsanələrdən ibarət qərribə bir qatışıqdır. O həm də mövcud erməni versiyası ilə düz gəlməyən bir neçə dildə, müxtəlif redaksiyalarda mövcuddur”. (*P.Томпсон, «Введение в историю армян», перевод Томпсона, 1976*).

R.Томпсон: “Moisey nəinki erkən Erməni tarixini dünya səhnəsinə yerləşdirmək və erməni qəhrəmanları haqqında əfsanə və rəvayətləri əlaqəli sxemə salmağa çalışırdı, o həm də həmin tarixin çoxunu qərəzli şəkildə ona görə dəyişdirmişdir ki, öz havadarlarını məşhurlaşdırsın və onları parlaq nəsillə təmin etsin”. (*P.Томпсон, «Введение в «Историю армян М.Хоренаци», перевод и комментарии Р.Томпсона, Лондон, изд. Гарвардского университета, 1978*).

Eduard Qibson, məşhur tarixçi: “[Xorenskiy] yaxşı tarixçi üçün tələb olunan heç bir dəyərə malik olmamışdır”.

Eduard Qibson tarixçilərə “ondan [Xorenskidən] yalnız yaxşı tarixçilərlə uzlaşanları götürməyi” məsləhət görürdü.

Avqust Kariyer, görkəmli tarixçi: “Erməni alimlərinin məlumatlarına inanmaq avamlıqdır. Çünki bu məlumatların əksəriyyəti – uydurmadır”.

D.Morqan: “Biz bu ölkənin [erməni] tarixçilərinin necə işlədiklərinin şahidiyik, dindar şəxslərin hamısı öz millətlərinin köklərini Müqəddəs əhdi-ətiq ənənələri ilə necə bağlayır və Ayk soyunu özlərinə yaxınlaşdırmaq üçün onlar necə rəvayətləri və mənbələri qarışdırırlar”.

Bu vəziyyət nəinki tarixi hadisələrə, eləcə də hökmdarların ailələrinə də aiddir. (*«Осудительная армянская история», Тифлис, 1895*).

F.Makler, məşhur Avropa tarixçisi: “Bəllidir ki, Ermənistan, yəni tarixi dövrlərdən bəri bu adı daşıyan coğrafi rayon erməni adlandırılan xalqın daimi yaşayış yeri olmamışdır...”. (*Ф.Маклер, известный европейский историк, «Армянская нация», Париж, 1924, на французском языке*).

Mark Ferro, məşhur fransız tarixçisi: “...Dəfələrlə məğlubiyyətə düşər olmuş Ermənistan çox həvəslə öz tarixini göylərə qaldırır, ona təmiz din yolunda əzabkeş obrazı əlavə edir”. (*М.Ферро, «Как рассказывают историю детям в разных странах мира»*).

C. və K.Makkarti: “Ermənilər, misal üçün, protestantizmi qəbul etmiş erməniləri, həmçinin erməni katolik (unitar) kilsəsinə aid olanları da “erməni” anlayışına daxil edərək onu genişləndirmişlər. Avropada mövcud olan millətçiliyin tiplərindən fərqli olaraq, dil və mədəniyyət “ermənininki”nin nə olduğunu müəyyənedicisi ola bilməz, ona görə ki, bir çox erməni türklərlə dil və mədəniyyəti bölüşmüşdür”. (*Дж. и К.Маккарти, «Тюрки и армяне», 1996*).

Xaricilər Azərbaycan dilinin ermənilərə təsiri haqqında

J.B.Tavernye, fransız səyahətçisi: “Türkcə – Şərqi dillərinin ən asan olanıdır. Yüksək məziyyətləri, bu dillə səviyyəli ifadə, səslənməsi ona gətirib çıxarıb ki, bu dil bütün sarayda və imperatorluqda yeganə danışq dilidir”.

M.Lermontov, böyük rus şairi: “Türk dili – Asiyanın fransızcasıdır”.

A.Bestujev-Marlinski “Molla Nur” əsərində hər fəslin əvvəlinə Azərbaycanca epigraflar vermişdir.

Avqust fon Haksthauzen: “Ermənilər öz mahnılarını ermənicə yox, tatar [Azərbaycan] danışq dilində qoşur və oxuyurlar, çünki məhz bu dil Cənubi Qafqaz xalqları arasında ünsiyyət, ticarət və anlaşma dilidir. Bu nöqtəyi-nəzərdən bu dil Avropada geniş işlənən fransız dili ilə müqayisəyə gələ bilər. Bununla bərabər, bu dil xüsusi poeziya dilidir. Çox güman ki, erməni dilində şeirlərin zəif yayılmasının səbəbi məhz bundadır, ən məşhur erməni şairləri, əsərlərinin geniş yayılması üçün həmişə tatarca [Azərbaycanca] yazırdılar”.

Xaricilər Azərbaycan musiqisi və mahnılarının təsiri haqqında

S.Qinzburq: “Oktyabr inqilabından əvvəlki mərhələdə Spendiyarovun əsas nailiyyəti musiqidə Şərqi obrazlarının təcəssümü üçün yeni təsirli vasitələri tapması idi”.

Əsasən türk-Azərbaycan musiqi ənənələrinin əksini tapdığı “Kırım eskizləri”, “Üç palma”, “Şərqi beşiyi”, “Tatar mahnısı” və Spendiyarovun digər əsərləri Lyadova israr etməyə imkan verdi ki, “onun (Spendiyarovun) Şərqi bizim yaradıcılarımız tərəfindən istifadə olunmayana qədər yeni idi”. (*C.Гинзбург, «Советская музыкальная литература», М., «Музыка», 1970*).

İ.Proxorov və Q.Skudina: “Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan mahnılarını ifa edən aşıq-xalq müğənnilərinin yaradıcılığı [A.Xaçaturyanın uşaq və gənclik çağlarında] unudulmaz təəssürat qoyub... Saz və ya tarın müşayiəti altında onlar [aşıqlar] özlərinin qəhrəmanlar, aşıqlar barədə bitmək bilməyən hekayələrini danışdılar... Fərhad və Şirin sadiq, fədakar sevgisi... nəinki mahnılarda, həmçinin şer və poemalarda da mədh olunurdu”. (*Учебник «Советская музыкальная культура» И.Прохорова и Г.Скудиной, М., «Музыка», 1987*).

A.Koroşenko, tanınmış mütəxəssis: “...ermənilərin özlərinin xalq musiqisi yoxdur”. (*А.Корещенко, «Наблюдения над восточной музыкой, преимущественно кавказской», Московские ведомости, 1896*).

Mündəricat

I. Erməni etirafları	3
Ermənilər özləri haqqında	3
Ermənilər öz tarixi haqqında	5
Ermənilər Azərbaycan dilinin təsiri haqqında	7
Ermənilər Azərbaycan dastanlarının mənimsənilməsi haqqında	10
Ermənilər Azərbaycan atalar sözlərinin mənimsənilməsi haqqında	12
Ermənilər Azərbaycan bayatılarının mənimsənilməsi haqqında	13
Ermənilər Azərbaycan aşıq yaradıcılığının mənimsənilməsi haqqında	15
Ermənilər Azərbaycan musiqisi və mahnılarının mənimsənilməsi haqqında	18
II. Xaricilərin fikir və düşüncələri	21
Xaricilər ermənilər və erməni tarixi haqqında	21
Xaricilər Azərbaycan dilinin ermənilərə təsiri haqqında	24
Xaricilər Azərbaycan musiqisi və mahnılarının təsiri haqqında	25

“Пришел, увидел,... присвоил”

(Об армянской традиции присвоения азербайджанских культурных традиций)

Баку - 2016

“Пришел, увидел,...присвоил”

(Об армянской традиции присвоения
азербайджанских культурных традиций)

Использованные материалы взяты из книг Камрана Иманова «Армянские ина(о)родные сказки», Баку, 2008 и Исрафила Аббаслы «Азербайджанские истины в армянских источниках», Баку, 2008.

©Агентство по авторским правам Азербайджанской Республики,
2009

©Агентство по авторским правам Азербайджанской Республики,
2010

©Агентство по авторским правам Азербайджанской Республики,
2012

©Агентство по авторским правам Азербайджанской Республики,
2015

©Агентство по авторским правам Азербайджанской Республики,
2016

І. Армянские признания

Армяне о себе

Егише Чаренц, известный армянский поэт: «В нас лицемерие проявляется еще в утробе матери».

Ованес Туманян, известный армянский поэт и писатель: «...истинное спасение должно начаться изнутри, потому что мы больны изнутри». (*О.Туманян, «Избранная проза», стр.201, Ереван, 1977*).

Ованес Туманян: «Наше несчастное племя никогда не было политически независимым».

Н.С.Вартапетов: [«Армянская церковь»], вооружившись христианским флагом, во все времена уничтожала народы исторической Албании и ее неотъемлемой части Карабаха (Арцаха) и, «умело подстраиваясь к исторической ситуации, оказывала услуги Сефевидам, затем – Российской империи, точно так же, как в свое время служила Византии, иранским Сасанидам, арабским халифам и монголам». (*Н.С.Вартапетов, «Христианские памятники Закавказья»*).

К.Патканов, известный армянский историк, арменовед: «Армяне никогда не играли особой роли в истории человечества. Это не есть политический термин, а название географической области, в которой разбросаны отдельные поселения армян. Армяне всегда были плохими хозяевами земель, на которых обитали, но они всегда умело прислуживали сильным, продавая своих близких...». (*«Ванские надписи и их значение для Передней Азии», 1875.*).

Геворг Аслан, известный армянский историк: «У армян не было государственности. Они не связаны

чувством родины и не связаны политическими узами. Армянский патриотизм связан только с местом проживания». (Г.Аслан, «Армения и армяне», 1914).

С.Лехаци, известный армянский историк: «...От Молдавии до Стамбула, от Ромелии до Великой Венеции нет города, села, деревни, где бы не было армянина. Подобно пыли расселялись мы по миру земли». (С.Лехаци. «Путевые заметки». Восточная литература, Москва, 1965).

Армяне о своей истории

Манук Абебян, известный литературовед, языковед, фольклорист, академик: «...где корни армянского народа, как, когда, в какое время, откуда и какими путями он пришел сюда... Мы не располагаем точными и ясными свидетельствами этого» (*«История армянской литературы»*, Ереван, 1975).

Левон Дабегян, известный специалист: «...армяне своим национальным существованием и впрямь обязаны ... тюркам. Если бы мы остались среди византийцев или других европейцев армянское имя всего-навсего могло сохраниться только в исторических книгах».

Айказян, известный армянский историк: «Первая армянская династия состоит не из исторических личностей, а личностей, взятых из выдуманных сказок. Сам Мовсес Хоренаци не является историком пятого столетия, а историком-фальсификатором, жившим в седьмом столетии». (*«Армянская история»*, Париж, 1919).

Гарагашьян: «О прошлом армян не имеются сведения, которые можно было бы считать историей или преданием. После принятия христианства придумали родство Айка с Ноем. Принято, что он потомок Торгома, одного из внуков Яфеса, сына Ноя. Ибо некоторые из старых историков имя Торгома, упоминаемое в еврейских летописях, показали как часть Армении, семья, род, нация Торгома. Об этом впер-вые написал Хоренский Мовсес». (*«История восточного вопроса»*, Лондон, 1905).

Басмаджян: «Происхождение, история Армении и армян очень темны. Эта территория с самых древнейших времен завоевана пришедшими с равнин Памира, Индикуша эмигрантами. Армяне, как и Римляне, греки, иранцы и все нации имеют своих мифических героев.

Национальные историки, не располагая подробными, явными источниками, их места заняли персонажами из сказок». (*«Новая история армян», Париж, 1917*).

Н.Пастермаджян, армянский историк: «Армянские летописи относят появление Хайка и его народа в Армении к 2200 году до н.э. и приводят список сменявших друг друга до 800г. до н.э. духовных вождей и царей. Современная наука не подтверждает эту легенду. Народы в отличие от индивидов любят прибавлять себе возраст...».

Геворк Аслан: «Мы должны принять, что Мовсес Хоренаци эти свои рассказы черпал из сирийских сказок или же услышал от скитавшихся в Армении Хуруфитов и мастерски воплотил их в собственном сочинении. Сам пользовался историческими источниками Сирии и Ирана. Присвоил отрывки из войны евреев Ясенхена, истории церкви Еузубена, из паскале и Малалеса». (*Геворк Аслан, «Исторический этюд о населении Армении», Париж, 1909*).

Б.Ишханян: «Настоящая родина армян – «Великая Армения» есть Малая Азия». (*Б.Ишханян, «Народности Кавказа», 1916*).

Б.Ишханян: «Армяне, проживающие в Карабахе, частью являются аборигенами - потомками древних албанцев, а частью беженцами из Турции и Ирана, для которых азербайджанская земля стала убежищем от преследований и гонений». (*Б.Ишханян, «Народности Кавказа», Санкт-Петербург, 1916*).

Армяне о влиянии азербайджанского языка

Хачатур Абовян, основоположник современной армянской литературы, писатель, педагог: «В разговорной речи наш народ употребляет не только отдельные слова по-азербайджански, но и предложения целиком». (*Х.Абовян, Полное собрание соч., V том, Ереван, Изд. АН Арм. 1950, на армянском языке*).

Хачатур Абовян: «...народ [армянский] усвоил огромное количество тюркских слов и пользуется ими поныне». (*Х.Абовян, Полное собрание соч., V том, стр.48, Ереван, Изд. АН Арм. 1950, на армянском языке*).

Хачатур Абовян: «Будь проклят тюркский, однако этот язык получил благословение Господне... всюду на торжествах или свадебных церемониях мы поем по-тюркски». (*Х.Абовян, «Раны Армении», Ереван, 1939, на армянском языке*).

Хачатур Абовян: «Наш язык, как минимум, на 50% состоит из тюркских слов...». (*Х.Абовян, «Раны Армении», Ереван, 1939, стр.80-81, на армянском языке*).

Хачатур Абовян: «...по своему звучанию, поэтичности и певучести, в грамматическом отношении татарский [азербайджанский] – лучший среди других языков». (*Х.Абовян, «Полное собрание сочинений», V том, Ереван, 1950, стр.174, на армянском языке*).

Хачатур Абовян: «Тюркча (азербайджанский) настолько внедрился в наш язык, что песни, стихи, пословицы у нас звучат по-тюркски [по-азербайджански]». (*Х.Абовян, «Раны Армении», Ереван, 1939, стр.41, 42*).

Хачатур Абовян: «Главное различие древнего и нового языка [армянского] состоит в манере разговора и

синтаксической структуре. С этой точки зрения древний армянский язык [«грабар»] похож на европейские, а новый армянский язык [«ашхарабар»] на тюркский [азербайджанский] языки». (Х.Абовян, *Нахашавиг, Ереван, 1940, на армянском языке*).

Хачатур Абовян: «Тюркский [азербайджанский] язык у нас настолько распространен, что его понимают даже женщины и дети. Поэтому стало обычным явлением среди самородков, вышедших из народа, создание и чтение стихов на татарском (азербайджанском) языке». (Х.Абовян. *Нахашавиг. Ереван, 1940, стр.48, на армянском языке*)

Газарос Агаян, известный писатель, классик армянской литературы, педагог: «Грамматика армянского языка очень схожа с тюркской [азербайджанской]. Армянский народ, ашуги не затруднялись при ее изучении, а после даже при разговоре на тюркском [азербайджанском] языке. Даже сейчас есть много писателей, которые прекрасно говорят на тюркском [азербайджанской], несмотря на то, что находятся в дали. (Г.Агаян. *Полное собрание сочинений. III том, Ереван, 1940, стр.331, на армянском языке*).

Газарос Агаян: «...этот язык для армян словно родной... Поэтому мы и поем на тюркча [азербайджанском]». (Г.Агаян. *Полное собр. соч., III том, Ереван, 1940, стр.331, на армянском языке*).

Манук Абемян: «К несчастью, мы сталкиваемся с тем, что наш язык беден на многозначные слова, выражений, несущих схожий смысл, в нем также мало и поэтому мы обращаемся хорошо знакомому нам тюркча [азербайджанскому]. (М.Абемян, «Народные напевы»).

Грача Ачарьян, известный языковед, литературовед, академик: «...под воздействием тюркского

[азербайджанского] языка изменились даже грамматические закономерности и правила армянского языка». (*«История новой армянской литературы», Вагаршабат, 1906, на армянском языке*).

А.Тертерьян, известный литературовед, академик: «Абовян использовал то, что услышал из уст народа... [азербайджанского]». (*А.Тертерьян, «Творчество Абовяна», изданной Ереванском Государственным Университетом в 1941, на армянском языке*).

Н.Налбандян: «Они [армяне], даже поднимая тост, говорят по-азербайджански «йахшы йол».

Армяне о присвоении азербайджанских дастанов

Газарос Агаян: «...Тюрки [азербайджанцы] его [Кероглу] считают тюрком [азербайджанцем], курды – курдом, а армяне – азербайджанизированным армянином. Его песни на тюркском [азербайджанском] и курдском языках поют только армяне, а другие народности поют на своих языках». (*Г.Агаян, Избранные произведения, Ереван, 1939, на армянском языке*).

Газарос Агаян: «У наших ашугов нет дастанов со стихами, все только на тюркча (азербайджанском)». (*Г.Агаян, «Произведения», т.3*).

Газарос Агаян: «Известные любовные дастаны, сказания востока – «Ашыг Гариб», «Асли-Керем», «Шах Исмаил», «Фархад-Ширин», «Лейли-Меджнун», богатый героическими мотивами «Кероглы» стали переводить с азербайджанского на армянский язык, подражая или же создавая одинаковые по содержанию». (*Г.Антонян, Дружба Армения-Азербайджан в литературе. Ереван, Айпетхрат, 1962, на армянском языке*).

Вартаньяц, известный издатель: «Армянские труженики, начиная с детства, находились под впечатлением разных дастанов, услышанных из уст тюркских ашугов. Поэтому современное общество мечтает прочесть эти дастаны на армянском языке». (*Тифлис, Изд. Вартаньяца, 1897*).

«Учитывая, что крестьяне и труженики любят эти предания, принимая во внимание особое уважение и почтение их к этим образцам..., мы предоставляем этот перевод в их распоряжение» («*Фархад и Ширин*» в сравнительном переводе с тюркского и фарсидского СМА, Тифлис, Типогр. «Культура», 1913).

Атрпет, известный армянский ашуг: «Мы исправили искаженные моменты в стихах в турецком варианте дастана изданном в Полисе...» и «мы оставили тюркский язык Атрпатакана в его устной передаче, а в армянском же переводе брали за основу араратский диалект». (*Г.Антонян. Низами и армянская литература. Баку, Азернешир, 1947, стр.122, на армянском языке*).

Атрпет: «Керема любим мы [армяне] наравне с тюрками [азербайджанцами] и туркменами. В провинциях Атрпатакана [Азербайджана], особенно среди жителей Хоя и Урмии вряд ли найдется такой тюрк [азербайджанец], чтобы не знал три-четыре варианта этого дастана. У всех имеется как печатный, так и рукописный экземпляр...». (*«Фархад и Ширин» в сравнительном переводе с тюркского и фарсидского СМА, Тифлис, Типогр. «Культура», 1913*).

Армяне о присвоении азербайджанских пословиц

А.Тертерьян: «Армяне в общении и разговорной речи всегда обращались к азербайджанским пословицам и поговоркам». (*А.Тертерьян. «Творчество Абовяна». Ереван, 1941, стр.202, на армянском языке*).

Е.Арустамян, известный фольклорист: «...множество азербайджанских пословиц и поговорок используется армянами в первоизданном виде, не будучи переведенными на армянский язык, поскольку сохранение их глубокой философской сущности подобного перевода не допускает». (*Работа «Общие черты азербайджанских и армянских пословиц и поговорок»*).

Газарос Агаян: «Господи, Вартитер только ребенок, ему еще четырнадцать лет. Однако он знает многое не по возрасту, он не только не говорит как ребенок, а употребляет в разговоре такую тюркскую [азербайджанскую] пословицу, как «Зяр гядрини зяргяр биляр». (*Г.Агаян, «Произведения», т.3*).

А.Т.Ганоланян, известный фольклорист, академик: «Кефи коне, кянди кйохвини», «Бир или у пир или» и «Гасан кечал, кечал Гасан» - это армянизированные варианты пословиц, соответствующих азербайджанским пословицам («*Кеф сениндир, кенд коханын*», «*Бир олсун, пир олсун*», «*Я Гасан кечел, я кечел Гасан*»). Выше сказанное прежде всего подтверждается тем, что приведенные в пример каждая из трех пословиц записаны в районах совместного проживания армян и азербайджанцев (Карабах, Зянгезур) или же в приграничных областях с Азербайджаном. Подтверждением служит и то, что слова в пословицах, а именно кенд, бир, пир (хороший, верный) и особенно имя Гасан, в отдельности на армянском языке не

используется, эти слова привнесены из азербайджанского языка. (А.Т.Ганюлянян, «Пословицы», Ереван, изд. АН, 1955, стр. 34, на армянском языке).

Армяне о присвоении азербайджанских баяты

Хачатур Абовян: «Я написал баятылар с той целью, чтобы в междисках, в застолье, армяне, употребляя на армянском эти тюркские [азербайджанские] высказывания, отчасти подсластили бы свой язык. Поскольку ни что не украшает язык так, как стихотворные строки и песни...». (*Х.Абовян, «Полное собрание сочинений», V том, Ереван, 1950, стр.174, на армянском языке.*)

Хачатур Абовян: «Каждый знает, что когда сердце человеческое накапает кровью, ни кинжал, ни лекарство и ни сон не пригодны ему столь, сколь слово и разговор, божественные песни и баяты». (*Х.Абовян, «Полное собрание сочинений», 3 т.*)

В.Партизуни: «...[Абовян], будучи очень хорошо знаком с азербайджанским фольклором, и, используя его, на основе созданных народом [азербайджанским] четверостиший, создал в том же духе похожие баятылар». (*В.Партизуни, Ереван, издательство Хайнетрат, 1952, «Жизнь и творчество Х.Абовяна».*)

Манук Абемян: «У нас в распоряжении более 1700 различных вариаций баятылар. К сожалению, наш язык беден многозначными словами, крайне мало выражений, несущих один и тот же смысл и поэтому мы обращаемся к хорошо знакомому тюркча [азербайджанскому]». (*М.Абемян, «Народные песни», 1904.*)

Газарос Агаян: «...Баятылар самые распространенные... Их знает каждый. И стар и млад, женщины и мужчины... все свои чаяния и чувства могли выразить через баятылар». (*Г.Агаян, в изданных в 1940г. в Ереване госиздательством произведениях, на армянском языке.*)

М.Налбандян, известный писатель, философ:
«...Однако большинство напевов нами заимствованы у тюрков [азербайджанцев]. Я побывал во многих местах проживания армян. Всегда старался услышать что-нибудь чисто армянское. К сожалению, услышать такое мне не удалось до сегодняшнего дня!» (*М.Нал-бандян: (О древних стихах и напевах)*, Полное собрание сочинений, 1 т.).

П.Прошян: «Они плачут на тюркча, используют баяты и прерывисто рыдают, другие же женщины поддерживают их своими стенаниями». (*П.Прошяна. «Сос и Вартитер»*. Изб. произведения, т.1, Ер.Хайпетряд, 1953, на армянском языке).

Аветик Исаакян, известный поэт, академик:
«Армянский народ тоже очень любит баяты и при этом с любовью поют как армянские, так и азербайджанские баяты. Но Карабахские и Зангезурские армяне подобно азербайджанцам близко чувствуют баяты и через них выражают свои мечты». (*Аветик Исаакян. Избранные произведения. IV том, Ереван, 1951, стр.157*).

Газарос Агаян: «...Причина нашего использования баятылар на тюркском (азерб.) в том, что именно на этом языке слов, имеющих двойственный и многозначный смысл, сколько пожелаешь».

Армяне о присвоении азербайджанского ашугского творчества

Х.Абовян: «Когда ашуги после напевов и рассказов о Кереме, Ашуг Гарибе, Кешишоглы, вновь приступали к игре на сазе, никто не желал больше есть и пить. Хотелось взять в руки саз, день и ночь бродить по горам и долинам, прожить и пережить все самому и, может быть, встретить, по воле Аллаха, ту ненаглядную, на которую день и ночь, не сомкнув глаз, будешь смотреть и воспевать ее, опьяненный ее чарующим ароматом». (*Х.Абовян. «Полное собрание сочинений». IV том, Ереван, 1947, стр.3, на армянском языке*).

Г.Агаян: «Армянский народ и его ашуги не испытывают никаких трудностей в разговорной речи на тюркча, этот язык для армян словно родной... Поэтому мы и поем на тюркча [азербайджанском]». (*Г.Агаян, Полное собрание сочинений, III том, Ереван, 1940, стр.331, на армянском языке*).

К.Гостаньянц: «Гусанов неверно называть армянскими, пожалуй, они армянские только потому, что родились в армянских семьях...». (*Тбилиси, 1898, на армянском языке*).

Г.Агаян: «Сначала я заучивал стихи, а после того, как стал владеть азбукой, то начал и писать их... Нельзя сказать, чтобы полностью, но в какой-то мере я понимал и смысл написанного мною... Ашуги исполняли не на армянском, а на тюркском. Среди наших ашугов еще не было представления об исполнении на армянском языке... Наши ашуги не имеют дастанов со стихами на армянском, все – только на тюркча». (*К.Гостаньянц: Мемуары от 1893 г., Произ., т.3, на армянском языке*).

М.Налбандян: «армянских ашугов можно считать армянскими только по той причине, что они родились в

армянских семьях» и «что они все время опирались на творчество азербайджанских мастеров» и «используемые ими музыкальные инструменты являлись тюркскими – саз, сантур, каман или каманча, баглама». (*М.Налбандян, Полное собрание сочинений, т.1*).

Лео (Аракел Бабахянян), известный армянский историк, писатель, критик, профессор: «К.Ерзинкатци, Ован. Тлкуранци, Мык. Нагаш, Крик. Ахтамареци и др. были ашугами только по той причине, что исполняли известные произведения на языке [то есть азербайджанском], который был понятим ими». (*Лео, «Армянская история», III том, Ереван, 1946, на армянском языке*).

Лео (Аракел Бабахянян): «Воспевая жизненный быт в сказках, песнях ашуги предпочитают тюркский [азербайджанский] язык, так как он более плавный, более выразительный и богатый нежели армянский». (*История Армении, III том, Ереван, 1946, стр.1072, на армянском языке*).

Лео (Аракел Бабахянян): «...Малая, можно сказать, что даже незначимая часть армянского ашугского творчества относится к нашей литературе. Большая часть крупных произведений (дастаны, героические сказки) созданы на тюркском [азербайджанском] языке». (*Лео, «История Армении», III том, Ереван, 1946, стр.1072, на армянском языке*).

Г.Левонян: «Как имена, принимаемые армянскими ашугами (псевдонимы), так и названия их стихов и песен – все по-азербайджански». (*Г.Левонян, «Армянские ашуги», Александрополь, 1892, на армянском языке*).

Трдат Балеан, религиозный деятель, собиратель фольклора, издатель: «Название ашугских инструментов тюркские - саз, сантур, кеман или кеманча, баглама». (*Армянские ашуги. Собиратель Трдат Балеан. I том*,

Измир, Издательство Мамурян, 1911, стр.9. на армянском языке).

Трдат Балеан: «Даже название стихов также тюркские: гошма, дастан, гелендар, мустезад-гелендар, мухеммес-гелендар, дивани, газель, рубай-дивани, муседдес-дивани, семаи, муседдес-семаи, нахшикар-семаи, едекли-семаи, дубейди, мухеммес, теджнис, зенджирлеме, леб-деймез, елифлеме, сетрендж, гите, гасиде, негарат и др.». (*Армянские ашуги. Собратель Трдат Балеан. I том, Измир, Издательство Мамурян, 1911, стр.9-10, на армянском языке).*

Гегам Тарвердян, Известный собиратель фольклора и издатель: «Собранная мною у армянских ашугов определенная часть стихов полностью на азербайджанском языке. Большая же часть остальных ашугов создавали свои произведения на азербайджанском и армянском языках. Не более 20-25 ашугов сочиняли стихи только на армянском языке». (*Г.Тарвердян, Армянские ашуги. I том, Ереван, 1937, стр.19, на армянском языке).*

А.Аршаруни, литературовед: «Азербайджанский язык, можно сказать, был родным языком для армянских ашыгов и армянского народа. В противном случае они (ашуги – И.А.) не смогли бы завоевать успех у слушателей и их язык слушателям был бы не понятен». (*А.Аршаруни. «Низами и армянская литература». Альманах «Низами». III книга, Баку, 1941, стр.137, на азербайджанском языке).*

А.Аршаруни: «...излишне говорить об успешном стихосочинительстве армянских ашыгов на армянском, азербайджанском, и даже грузинском языках. Армянский народ всегда с успехом мог использовать Азербайджанский фольклор и классическое литературное наследие Азербайджанского народа, армянский народ всегда с любовью относился к этой литературе и фольклору». (*А.Аршаруни.*

*«Низами и армянская литература». Альманах «Низами»,
III книга, Баку, 1941, стр.137).*

Армяне о присвоении азербайджанской музыки и песен

Хачатур Абовян: «...армяне поют только на тюркча», «...армяне не имеют песен вместе с дастанами».

С.Паласанян: «Мотивы наших напевов различаются... и, вообще под влиянием какого народа мы находимся, его напевы и принимаем за свои». (*С.Паласанян, «Армянские напевы», С.Петербург, 1868, на армянском языке*).

М.Налбандян: «...Однако большинство мелодий и напевов заимствованы у тюрков [азерб.]. Я побывал во многих местах проживания армян. Всегда старался услышать что-нибудь чисто армянское. К сожалению, услышать такое мне не удалось». (*«О древних стихах и напевах», Полное собрание сочинений, I т.*).

А.Брутян: «Самые знаменитые армянские исполнители мугама вышли из Баку и Шуши».

С.П.Меликян, известный собиратель народной музыки: «Армянская музыка представляет собой конгломерат влияний различных культур». (*М.Мурадян, «Из истории армяно-русских музыкальных связей XIX-XX вв.»*).

С.П.Меликян: «Армянская музыка не является самобытной, а Комитас – всего лишь музыкальный этнограф». (*С.Меликян, «Ширакских песен», два выпуска «Ванских песен»*).

М.Мурадян и Г.Тигранов: «Систематически участвуя в экспедиционных работах [по сбору и записи народной музыки], выявляя и записывая подлинно народные песни, он отрицал самобытность армянской народной музыки». (*«Истории музыки народов СССР», М., 1970*).

А.Хачатурян: «Я сам ашуг».

А.Спендиаров: «В качестве музыкального материала для оперы мне понадобились народные напевы. Кое-что я записал лично, приобрел множество грамофонных пластинок с нужными мне напевами и все изданные сборники обработок таковых, в том числе из произведений Н.Ф.Тигранова. В этом огромном материале ярко выделялись записи Н.Тигранова, на них я построил несколько оркестровых эпизодов в моей опере. Так, для персидского марша из первого действия, я использовал «Эйдари» и отрывки из «Новруз араби», для большого танца Алмаст я полностью воспользовался напевами «Кяндирбаз». (Гумреци, «Н.Ф.Тигранов и музыка Востока», Л., 1927).

Музыковед Н.Тигранов: «...Нотная записная книжка А.Спендиарова содержит много записей... имеется запись ряда мугамов: «Махур», «Раст», «Чаргях», «Шуштар», «Кюрд Шахназ». Большинство из этих записей использованы Спендиаровым в его произведениях». (Н.Тигранов, «А.Спендиаров», М., «Музыка», 1971).

«Почему так полюбился «Аршин мал алан»? Уже более двух лет турецкая [азербайджанская] – оперетта «Аршин мал алан», которая завоевала огромный успех на армянской сцене, вызывает так же большой интерес у армянской интеллигенции. Вчера я посмотрел в театре «Артистическое общество» (г.Тифлис) очередную постановку этого произведения в исполнении труппы Г.Ерицяна. И на этот раз, зал был переполнен публикой из средних слоев населения. Кроме них в зале присутствовали много офицеров, представителей интеллигенции, и даже английский миссионер господин Мак Камма Адонис и господин Гипокбекян... Я до конца посмотрел представление и мне стало ясно, почему армянский народ, который испокон веков живет по соседству, в постоянном общении с турками, с таким удовольствием смотрит «Аршин мал

алан». Думаю, что мы не сможем запретить народу [армянскому] бесконечно смотреть этот спектакль... Тем не менее, в связи со многими психологическими причинами это произведение будет привлекать внимание армянского народа... Армяне веками жили под игом турков-татаров и фарсов. И их уши заполнены звуками тара и кяманчи. Поэтому восточная музыка вошла в плоть и кровь армянской нации». (*Армянская газета «Мшаг», Тбилиси, 3 сентября 1916*).

«Вековые творческие созидания – пословицы и сказания, песни и музыка [Азербайджанского народа] всегда были родными для армян. Эпический народный герой Кероглы, борясь против народных врагов, ханов и беков, в равной степени вдохновлял на борьбу и наших армян. По всей истории наши ашуги на том же сазе исполняли родные нам песни на Азербайджанском языке. (*Газета «Советакан Айастан», 1938, 20 апреля, на армянском языке*).

Ованес Туманян, знаменитый поэт и писатель: «В татарских [азербайджанских] песнях рассказывать – это еще не самое главное. Многие песни носят легендарный характер, словно эти песни являются фрагментами из больших поэм, исполненными неизвестными ханенде и дошедшими до нас также из неизвестных времен. Например, песня о Кероглы и его коне». (*О.Туманян. «Саят-Нова». Ереван, 1945, стр.13, на армянском языке*).

II. Мысли и думы иностранцев

Иностранцы об армянах и истории армян

Геродот, «отец истории народов»: «Страну, расположенную у верхнего течения Ефрата, именовали Арменией». Армяне «проживали в западной части нагорья, именуемого Армянским». (*Геродот, «История»; Изд. «Наука», Ленинград, 1972*).

И.Дьяконов: «Армянский этнос сформировался вне пределов Кавказа». (*И.Дьяконов, «Предистория армянского народа», Ереван, 1958*).

Исторический документ – письмо византийского императора Маврикия (582-602) царю Персии Хосрову: «...народ [армяне] ...живет между нами и мутит...». (*«Армянская средневековая литература», изд. «Советакан грох», Ереван, 1986, на русском языке*).

«Армения в своем полном объеме почти никогда или только кратковременно находилась как целое государство под управлением одного государя. В историческом очерке армяне – отрасль иранской группы индоевропейского племени. Древняя история страны почти неизвестна. Название «Арарат», в древности даваемое северной части страны, связанное с Моисеевым преданием о потопе, не встречается в клинообразных надписях и у Геродота. Древние персы называли эту страну Арминой. История же, обработанная нынешними армянами, не опирается на древне-армянские национальные памятники. Они связывают свою древнюю историю с рассказами Ветхого Завета, что доказывает ее позднейшее христианское происхождение. (*«Энциклопедический словарь» (т.1) под редакцией Ф.Брокгауза и И.Эвфрона (СП. 1800)*).

Р.Томпсон, известный современный специалист по истории: «... написанное [Хоренским] – есть компиляция, составленная во второй половине V века. Полный же текст этой компилятивной работы, ее самая древняя рукопись датируется между XII-XVIII вв. и находится в частной коллекции».

«Работа загадочна не только потому, что она составляет странную смесь запомнившейся традиции и выдуманной легенды. Она также имеет место на нескольких языках, в различных редакциях, многие из которых не исходят от имеющейся армянской версии». (Р.Томпсон, «Введение в историю армян», перевод Томпсона, 1976).

Р.Томпсон: «...Моисей не только пытался поместить раннюю историю Армении на мировой сцене и привести легенды и предания об армянских героях в связанную схему, но он также переделал многое из той истории в тенденциозной манере для того, чтобы прославить своих покровителей и обеспечить их блестящей родословной». (Р.Томпсон, «Введение в «Историю армян М.Хоренаци», перевод и комментарии Р.Томпсона, Лондон, изд. Гарвардского университета, 1978).

Эдуард Гибсон, выдающийся историк XVIII века: «[Хоренский] не обладает ни одним из тех достоинств, какие требуются от хорошего историка».

Эдуард Гибсон: «Брать у него [Хоренского]) только то, что согласуется с хорошими историками».

Август Кариер, видный историк: имея в виду М.Хоренского: «Верить информации армянских ученых – невежество. Ибо большинство из этих сообщений – вымысел».

Де Морган: «Мы видим, как стараются историки этой страны (т.е. армяне), все, будучи духовными лицами,

связывают корни своей нации с традициями Священного писания, и как они смешивают предания и источники с той целью, чтобы приблизить к ним род Айка».

Это положение относится не только к историческим событиям, но и к семьям правителей. (*«Осудительная армянская история»*, Тифлис, 1895).

Ф.Маклер, известный европейский историк: «Ясно, что Армения, т.е. географический район, с исторических времен носящий это название не был местом постоянного проживания называемого армянами народа...». (*Ф.Маклер, известный европейский историк, «Армянская нация»*, Париж, 1924, на французском языке).

Марк Ферро, известный французский историк: «...Армения, много раз терпевшая поражения, охотно возвеличивает свою историю, придает ей светлый образ мученичества». (*М.Ферро, «Как рассказывают историю детям в разных странах мира»*).

Дж. и К.Маккарти: «Армяне, к примеру, расширили понятие «армянин», включив в него армян, обращенных в протестантизм, а также тех, кто принадлежал к армянской католической (унитарной) церкви. В отличие от типов национализма, существовавших в Европе, язык и культура не могли быть определяющими для того, что означает «армянское», так как много армян разделяли с тюрками и язык и культуру». (*Дж. и К.Маккарти, «Тюрки и армяне»*, 1996).

Иностранцы о влиянии азербайджанского языка

Ж.Б.Тавернье, французский путешественник: «Тюркча – самый легкий из языков Востока. Достоинство, степенность выражения на этом языке, его звучание привели к тому, что это – единственный разговорный язык во дворце и во всей империи».

М.Лермонтов: «Тюркча – азиатский французский».

А.Бестужев-Марлинский в своем произведении «Молла-Нур» каждой главе предпослал эпиграфы на азербайджанском.

Август фон Гакстаузен: «Армяне слагают и поют свои песни не на армянском, а на разговорном татарском [азербайджанском], поскольку именно этот язык является языком общения, торговли и взаимопонимания среди народов Южного Кавказа. С этой точки зрения он сравним с французским, имеющим хождение в Европе. Вместе с тем, этот язык исключительной поэзии. Вероятно, именно это – одна из причин слабого распространения стихов на армянском, самые известные армянские поэты для широкого распространения своих произведений всегда писали на татарском [азербайджанском] языке».

Иностранцы о влиянии азербайджанской музыки и песен

С.Гинзбург: «Основным достижением Спендиарова дооктябрьского периода было отыскание новых выразительных средств для воплощения в музыке образов Востока».

Нашедшие отражение, в основном, в тюрко-азербайджанской музыкальной традиции, «Крымские эскизы», «Три пальмы», «Восточная колыбельная», «Татарская песня» и другие произведения Спендиарова позволили Лядову утверждать, что «его [Спендиарова] Восток был новый, до того не использованный отечественными творцами». (*С.Гинзбург, «Советская музыкальная литература», М., «Музыка», 1970*).

И.Прохоров и Г.Скудина: «[В детские и юношеские годы А.Хачатуряна] незабываемое впечатление оставило искусство народных певцов-ашугов, в исполнении которых звучали песни Азербайджана, Грузии, Армении... Под аккомпанемент саза или тара они [ашуги] вели свои нескончаемые рассказы о героях, влюбленных... Преданная, самоотверженная любовь Фархада и Ширин... прославлялась не только в песнях, но и в стихах и поэмах». (*Учебник «Советская музыкальная культура» И.Прохорова и Г.Скудиной, М., «Музыка», 1987*).

А.Корещенко, известный специалист: «...армяне не имеют своей народной музыки». (*А.Корещенко, «Наблюдениях над восточной музыкой, преимущественно кавказской», Московские ведомости, 1896*).

Оглавление

I. Армянские признания	29
Армяне о себе	29
Армяне о своей истории	31
Армяне о влиянии азербайджанского языка	33
Армяне о присвоении азербайджанских дастанов	36
Армяне о присвоении азербайджанских пословиц	38
Армяне о присвоении азербайджанских баяты	40
Армяне о присвоении азербайджанского ашугского творчества	42
Армяне о присвоении азербайджанской музыки и песен	46
II. Мысли и думы иностранцев	49
Иностранцы об армянах и истории армян	49
Иностранцы о влиянии азербайджанского языка	52
Иностранцы о влиянии азербайджанской музыки и песен	53

"I came, I saw,... I stole"

(About the Armenian tradition
of misappropriation of the Azerbaijani
cultural traditions)

BAKU – 2016

"I came, I saw,... I stole"

(About the Armenian tradition of misappropriation
of the Azerbaijani cultural traditions)

Used materials in this book has been taken from Kamran Imanov's «Армянские ина(о)родные сказки», Baku, 2008, “Азербайджанские истины в армянских источниках” of Israfil Abbasli, Baku, 2008 and Kamran Imanov`s “Tall Armenian Tales: A Guide to the “Art” of Heritage Thievery”, Baku, 2010 books.

©Copyright Agency of the Republic of Azerbaijan, 2009

©Copyright Agency of the Republic of Azerbaijan, 2010

©Copyright Agency of the Republic of Azerbaijan, 2012

©Copyright Agency of the Republic of Azerbaijan, 2015

©Copyright Agency of the Republic of Azerbaijan, 2016

I. Acknowledgements of Armenians

Armenians about themselves

Yeghishe Charents, the famous Armenian poet: “We acquire the hypocrisy in our mother’s womb”.

Ovanes Tumanyan, the famous Armenian, the poet and the writer: “true rescue is to initiate inside, as we have disease inside”. (*O.Tumanyan, “The selected prose”, p.201, Yerevan, 1977*).

Ovanes Tumanyan: “Our unhappy tribes have never been politically independent”.

N.S.Vartapetov: “(The Armenian church), armed with the Christian flag, all the time annihilated the peoples of the historical Albania and its integral part – Karabakh (Artsakh)” and “skillfully adapted to the historical situation, served the Sefevids, then the Russian Empire, as well as they served Byzantine, the Iranian Sassanids, the Arab caliphs and the Mongolians”. (*N.S.Vartapetov, “Christian monuments of Transcaucasus”*).

K.Patkanov, the famous Armenian historian, the Armenian scholar: “the Armenians have never played a particular role in the history of mankind. It is not a political term, but the name of a geographical province with scattered Armenian settlements. The Armenians have always been bad owners of lands, where they lived, but they could skillfully served the strong and betrayed the people close to them...”. (*“Van inscriptions and its meaning for Front Asia”, 1875*).

Gevorg Aslan, the famous Armenian historian: «Armenians didn’t have statehood. They are not related with sense of homeland and are not bounded by political ties.

Armenian patriotism is only linked with the place of residence”.
(*G.Aslan, “Armenia and Armenians”, 1914*).

S.Lekhatsi, the famous Armenian historian: “... From Moldova to Istanbul, from Romelia to the Great Venice there is no city, village, country wherever there is not an Armenian. Alike dust we spread on the earth”. (*S.Lekhatsi, “Traveling notes”. Oriental literature, Moscow, 1965*).

Armenians about their history

Manuk Abegyan, the famous literary critic, linguist, a specialist on folklore, the academician: "...where are the roots of the Armenian people, how, when, at what time, where from and in what ways they came here... We do not have exact and tangible evidences for these questions". (*"History of the Armenian literature"*, Yerevan, 1975).

Levon Dabegyan, the famous expert: "the Armenians are indeed obliged to the Turks for their national existence. If we remained among the Byzantines or other Europeans, the Armenian name could be just survived only in history books".

Aykazyan, the famous Armenian historian: "The first Armenian dynasty does not consist of historical personalities, but the personalities, taken from the fictitious tales. Moses Khorenatsi is not a historian of the fifth century, but a historian-falsifier, who lived in the seventh century». (*"The Armenian history"*, Paris, 1919).

Garagashyan: "There is no information on the past of Armenians that could be considered, by history or legend. After the embracement of Christianity, they invented ancestry of Hayk with Noah. It is accepted that he was a descendant of Torgom, one of the grandchildren of Japheth, Noah's son. Because some of the old historians who mentioned the name of Torgom in the Jewish annals showed it as a part of Armenia, family, genus, nation of Torgom. Moses Khorenatsi wrote about it for the first time". (*"History of Oriental issue"*, London, 1905).

Basmadjan: "The origin, history of Armenia and Armenians are very dark. This territory from ancient times was conquered by the emigrants from plains of the Pamirs and Indikush. Armenians, like Romans, Greeks, Persians and all nations have their mythical heroes. The national historians,

having no details, evident sources, placed them with characters from fairy tales”. (*“The Modern history of Armenians”*, Paris, 1917).

N.Pastermadjan, the Armenian historian: “the Armenian chronicles refer the birth of Hayk and his people in Armenia to 2200 BC and give the list of the spiritual leaders and the kings, who succeeded each other till 800 BC. The modern science does not confirm this legend. Nations unlike the individuals like to add to their ages...”.

Gevork Aslan: “We must accept that Moses Khorenatsi took these stories from Syrian tales or he had heard them from Hurufites wandering in Armenia and masterfully put them into his own compositions. He used the historical sources of Syria and Persia. He misappropriated the extracts from the wars of Jews of Jasenkhen, from the history of Euzeben church, from paskale and Malales”. (*Gevork Aslan, “The historical sketch about Armenian population”*, Paris, 1909).

B.Ishkhanyan: “The real motherland of Armenians – “Great Armenian” is Asia Minor”. (*B.Ishkhanyan, “Caucasian nationalities”*, 1916).

B.Ishkhanyan: “Armenians living in Karabakh are partially aborigines – the descendants of the ancient Albanians, and partially are refugees from Turkey and Iran, for whom the Azerbaijani land became shelter from pursuit and persecution”. (*B.Ishkhanyan, “Caucasian nationalities”*, St.-Petersburg, 1916).

Armenians about influence of the Azerbaijani language

Khachatur Abovyan, the founder of modern Armenian literature, the writer, the educator: “Our people not only use words in Azerbaijani in their speech, but also the entire sentences”. (*Kh.Abovyan, Complete collection of works, volume V, Yerevan, the publishing house of AS of Arm. 1950, in the Armenian language*).

Khachatur Abovyan: “The people (Armenian) learned an enormous amount of Turkish words and use them hitherto”. (*Kh.Abovyan, Complete collection of works, volume V, p.48, Yerevan, publishing house of AS of Arm. 1950, in the Armenian language*).

Khachatur Abovyan: “God damned Turkish, however this language has got the blessing of the God ... everywhere - on celebrations or wedding ceremonies we sing in Turkish”. (*Kh.Abovyan, “Wounds of Armenia”, Yerevan, 1939, in the Armenian language*).

Khachatur Abovyan: “Our language consists of at least 50% Turkish words, ...”. (*Kh.Abovyan, “Wounds of Armenia”, Yerevan, 1939, p.80-81, in the Armenian language*).

Khachatur Abovyan: “...in its sounding, poetical and musical features, in grammatical relation the Tatar (Azerbaijani) language is the best one among other languages”. (*Kh.Abovyan, “Complete collection of works”, volume V, Yerevan, 1950, p.174, in the Armenian language*).

Khachatur Abovyan: “Turkish (Azerbaijani) has been so much intruded into our language that the songs, poems, proverbs are told in Turkish (Azerbaijani) by us”. (*Kh.Abovyan, “Wounds of Armenia”, Yerevan, 1939, p.41, 42*).

Khachatur Abovyan: “Main distinguishing feature between ancient and modern language (Armenian) is a conversation manner and syntactic structure. The ancient Armenian language (“grabar”) resembles European languages from this viewpoint, but the new Armenian language (“ashkharabar”) resembles Turkish (Azerbaijani) language”. (*Kh.Abovyan, Nakhshavig, Yerevan, 1940, in the Armenian language*).

Khachatur Abovyan: “Turkish (Azerbaijani) language is distributed to such extent, that even women and children understand it. Therefore, creation and recitation in the Tatar (Azerbaijani) language became common phenomena among the persons of natural gifts, originating from nation”. (*Kh.Abovyan, Nakhshavig, Yerevan, 1940, p.48, in the Armenian language*).

Gazaros Agayan, the famous writer, the classic of the Armenian literature, the educator: “The grammar of the Armenian language is very similar to Turkish [Azerbaijani]. The Armenian people, ashugs had no difficulties to learn it and afterwards even during conversation in Turkish [Azerbaijani] language. Even presently, there are many writers having excellent command in Turkish [Azerbaijan] language, despite of the fact that they are at a far distance”. (*G.Agayan. Complete collection of works. volume III, Yerevan, 1940, p.331, in the Armenian language*).

Gazaros Agayan: “...this language is like a native for Armenians ...That’s why, we sing in Turkish [Azerbaijani]”. (*G.Agayan. Complete collection of works, volume III, Yerevan, 1940, p.331, in the Armenian language*).

Manuk Abegyan: “Unfortunately, we are confronted with the fact that our language is poor at poly-semantic words, expressions having similar meanings, they are even very few in it and therefore, we use Turkish (Azerbaijani), which is well familiar to us.” (*M.Abegyan, “Folk tunes”*).

Gracha Acharyan, the famous linguist, the philologist, the academician: "... even the grammatical laws and rules of the Armenian language had changed under the influence of Turkish (Azerbaijan)". (*The history of new Armenian literature*, Vagarshabat, 1906, in the Armenian language).

A.Terteryan, the famous literary critic, the academician: "Abovyan used, what he had heard from the mouth of the (Azerbaijani) people...". (*A.Terteryan, "Creative activity of Abovyan"*, published by the Yerevan State University in 1941, in the Armenian language).

N.Nalbandyan: "Even when they (Armenians) say toasts, they say "yakhshi yol" (firewell in Azerbaijani)".

Armenians about misappropriation of Azerbaijani legends

Gazaros Agayan: "...Turkish people (Azerbaijani) consider him (Keroglu), as Turkish, by origin [Azerbaijani], Kurds, as the Kurdish, by origin, and Armenians, as Azerbaijanized Armenian, by origin. Only Armenians sing his songs in Turkish (Azerbaijani) and Kurdish languages, however, other nationalities sing in the languages". (*G.Agayan, Selected works, Yerevan, 1939, in the Armenian language*).

Gazaros Agayan: "Our ashugs have not got dastans with poems; all of them are in Azerbaijani". (*G.Agayan, "Works", v.3*).

Gazaros Agayan: "They started translating from the Azerbaijan language into the Armenian language Famous love legends, Oriental stories, such as "Ashug Garib", "Asli-Karam", "Shah Ismail", "Farhad-Shirin", "Leyli-Mejnun", abundant with heroic motives "Kerogly" and imitated or created, identical in content". (*G.Antonyan, Armenian-Azerbaijani friendship in the literature. Yerevan, Aypetkrat, 1962, in the Armenian language*).

Vartanyats, the famous publisher: "The Armenian workers, starting from childhood, were under the impression of different dastans, heard from Turkic ashugs. Therefore, modern society wants to read these dastans in Armenian language". (*Tbilisi, publishing house of Vartanyats, 1897*).

"Taking into account that the peasants and workers like these legends, taking into consideration their special respect and esteem to these samples of folklore..., we make this translation available". (*«Farkhad and Shirin» in comparative translation from Turkish and Persian SMA, Tbilisi, publishing house "Culture", 1913*).

Atrepet, the famous Armenian ashug: "We have corrected the distorted moments in verses in Turkish version of the dastan,

published in Police...” and “we have retained the Turkish language of Atrpatakan in its oral variant, but in the Armenian translation we took the Ararat dialect as a basis”. (*G.Antonyan. Nizami and the Armenian literature. Baku, Azerneshr, 1947, p.122, in the Armenian language*).

Atrpet: “We (Armenians) love Karam on a par with Turks (Azerbaijanians) and Turkmans. It is unlikely to find such a Turk (Azerbaijani), who does not know three or four versions of this dastan in the provinces of Atrpatakan (Azerbaijan), especially among the residents of Khoy and Urmiya. Everybody has got both the printed and handwritten copies of it...”. (*“Farkhad and Shirin” in comparative translation from the Turkish and the Persian languages SMA, Tbilisi, the publishing house “Culture”, 1913*).

Armenians about misappropriation of Azerbaijan proverbs

A.Terteryan: “Armenians always use Azerbaijani proverbs and sayings in their communication and colloquial speech”. (A.Terteryan. “*Creativity of Abovyan*”. Yerevan, 1941, p.202, in the Armenian language).

E.Arustamyan, the famous folklore specialist: “...the majority of Azerbaijani proverbs and sayings are used by the Armenians in their original form, not translating them into Armenian, because such a translation is not able to preserve their deep philosophical essence.”. (*The work “Common features of Azerbaijan and Armenian proverbs and sayings”*).

Gazaros Agayan: “My God, Vartiter is only a child, he is fourteen years old. But, he knows things much exceeding his age, does not speak only as a child, but uses in his speech such a Turkic (Azerbaijani) proverb as “Zar gadrini zargar bilar” (Only jeweler knows the value of a jewel). (*G.Agayan, “Works”*, v.3).

A.T.Ganolanyan, the famous specialist in folklore, the academician: “Kefi kone, kandi koxvini”, “Bir ili u pir ili” and “Hasan kechal, kechal Hasan” - these are Armenian variants of proverbs, becoming from Azerbaijan proverbs (“*Kef senindir, kend kaxhanin*”, “*Bir olsun, pir olsun*”, “*Ya Hasan kechal, ya kechal Hasan*”). First of all above mentioned proverbs are confirmed that all of them have been written in the regions where Armenians and Azerbaijanians live together (Karabakh, Zan-gezur) or near boundary regions of Azerbaijan. It is also confirmed that the words in the proverbs, especially, “kend”, “bir”, “pir” (good, facefull) and, especially, the name Hasan are not used in the Armenian language; these words come from the Azerbaijani language. (*A.T.Ganolanyan, “Proverbs”*, Yerevan, publishing house AS, 1955, p.34, in the Armenian language).

Armenians about misappropriation of Azerbaijani bayati

Khachatur Abovyan: “I wrote bayaties with a purpose so Armenians could use these Turkish (Azerbaijani) expressions in the Armenian language in gatherings and feast partly to sweeten their language. Nothing decorates language better than poems and songs...”. (*Kh. Abovyan, “Complete collection of works”, volume V, Yerevan, 1950, p.174, in the Armenian language*).

Khachatur Abovyan: “Everyone knows that when human heart is seething with blood, no dagger, no medicine and no sleep are useful for it, but only words and talks, celestial songs and bayaties.”. (*Kh.Abovyan, “Complete collection of works”, v.3*).

V.Partizuni: “...(Abovyan), being very well acquainted with the Azerbaijani folklore and using it on the basis of quatrains, created by the (Azerbaijani) people, created similar bayaties in the same spirit”. (*V.Partizuni, Yerevan, the publishing house Haypetrat, 1952, “Kh.Abovyan's life and creativity”*).

Manuk Abegyan: “There are more than 1700 different variations of bayaties at our disposal. Unfortunately, our language is poor of poly-semantic words, very few expressions that have one and the same meaning and therefore we appeal to the familiar Turkish (Azerbaijani)”. (*M.Abegyan, “National songs”, 1904*).

Gazaros Agayan: “...Bayatis are wide spread... Everyone knows them. Both the old and the young, women and men... All of them could express their feelings by bayaties.” (*G.Agayan, in works, published in the Armenian language by state publishing house in 1940, in Yerevan*).

M.Nalbandyan, the famous writer, the philosopher: “...However, most of our tunes were borrowed from Turks (Azerbaijanis). I visited many places where Armenians lived. I always tried to hear something that is purely Armenian.

Unfortunately, I was not able to hear anything like this until today!” (*M.Nalbandyan, “About ancient verses and melodies”, “Complete collection of works”, v.1*).

P.Proshyan: “They cry in Turkish, using bayati and discontinuously sob; other women support them with their laments”. (*P.Proshyan. «Sos and Vartiper”. Selected works, v.1, Yer. Khay-Petryad, 1953, in the Armenian language*).

Avetik Isaakyan, the famous poet, the academician: “Armenian people also love bayati and sing the Azerbaijani and Armenian bayati with great pleasure. But especially, Armenians who live in Karabakh and Zangazur feel these “bayati” closely as Azerbaijanians, make their wishes known by means of them”. (*Avetik Isaakyan. Selected works, volume IV, Yerevan, 1951, p.157*).

Gazaros Agayan: “...The reason of using bayaties in Turkic (Azerbaijani) by us is that there are double-meaning and poly-semantic words in this language as many as you like”.

Armenians about misappropriation of Azerbaijan ashug's creativity

Kh.Abovyan: “When the ashugs began to play songs and recite the stories of Karam, Ashug Garib, Keshishoglu no one wanted to eat and drink anything. He wants to take a saz (an Azerbaijani folk musical instrument like a guitar) walking day and night all the stones and mountains from country to country, maybe then God would send him such lover, to sit by neither sleeping, nor closing eyes, he wants to look at her, to praise her, stupefied with her scent and to get enough from her”. (*Kh.Abovyan. “Complete collection of works”, volume IV, Yerevan, 1947, p.3, in the Armenian language*).

G.Agayan: “The Armenian people and their ashugs don't have any difficulties during informal communication in Turkish; this language is, as if, native for Armenians... Thus, we also sing in Turkish (Azerbaijani)”. (*G.Agayan, Complete collection of works, volume III, Yerevan, 1940, p.331, in the Armenian language*).

K.Gostanyants: “It is incorrect to call the Gusans – the Armenians they are Armenians just because they were born in the Armenian families...”. (*Tbilisi, 1898, in the Armenian language*).

Gazaros Agayan: “At first, I learned verses and after that when I learned the alphabet I started to write them... It can't be said that completely, but in some measure, I understood the meaning of written by me... Ashugs didn't perform in Armenian, but in Turkish. There was not any notion among our ashugs to perform in the Armenian language... Our ashugs don't have dastans with verses in Armenian, but only in Turkish”. (*K.Gostanyants. Memoirs of 1893, Works, v.3, in the Armenian language*).

M.Nalbandyan “Armenian ashugs can be considered, as Armenian ashugs, only because they were born in the Armenian families” and “they were always based on the art of the Azerbaijani masters” and moreover, “the musical instruments played by them – saz, santur, kaman or kamanacha, baglama are Turkic instruments”. (*M.Nalbandyan, Complete collection of works, v.1*).

Leo (Arakel Babakhanyan), the famous Armenian historian, the writer, the critic, the professor: “K.Erzinkattsi, Ovan. Tlkurantsi, Myk, Nagash, Krik. Akhtamaretsi, etc. were ashugs only for the reason that famous works were performed in a language which they had been aware of [that is, Azerbaijani]”. (*Leo, «the Armenian history», volume III, Yerevan, 1946, in the Armenian language*).

Leo (Arakel Babakhanyan): “While chanting daily life in fairy tales, songs, ashugs prefer using the Turkish (Azerbaijani) language, as it is more expressive and rich, comparing with the Armenian language. (*The history of Armenia, volume III, Yerevan, 1946, p.1072, in the Armenian language*).

Leo (Arakel Babakhanyan): “...One may state meagre, even insignificant part of Armenian ashug’s creativity relates to our literature. The bigger parts of large works (eposes, heroic tales) are based on the Turkish (Azerbaijani) language”. (*Leo, “The history of Armenia”, volume III, Yerevan, 1946, p.1072, in the Armenian language*).

G.Levonyan: “Both the names, taken by Armenian ashugs (pseudonyms) and the names of their poems and songs – all were in Azerbaijani”. (*G.Levonyan, “Armenian ashugs”, Alexandropol, 1892, in the Armenian language*).

Trdat Balean, the religious figure, the collector of folklore, the publisher: “Names of ashug instruments are of Turkish origin - saz, sabtur, kaman or kamancha, baglama”. (*Armenian ashugs. Collector Tridat Balean, volume I, Izmir*,

The publishing house Mamuryan, 1911, p.9, in the Armenian language).

Trdat Balean: “Even the name of verses also are of the Turkish origin: goshma, dastan (legend), gelendar, mustezad-gelendar, muhemmes-gelendar, divani, gazel, rubai-divani, museddes-divani, semai, museddes-semai, nakhshikar-semai, edekli-semai, dubeydi, mukhammas, tajnis, zanjirlama, lab-daymaz, aliflama, satranj gite, gasida, negarat, etc.”. (*Armenian ashugs. Collector Trdat Balean, volume I, Izmir, The publishing house Mamuryan, 1911, p.9-10, in the Armenian language).*

Gegam Tarverdyan, the famous collector of folklore and the publisher: “Certain part of verses, collected by me from Armenian ashugs is completely in the Azerbaijan language. As yet, the bigger part of other ashugs created their works in the Azerbaijani and Armenian languages. No more than 20-25 ashugs composed verses just in the Armenian language”. (*G.Tarverdyan, Armenian ashugs, volume I, Yerevan, 1937, p.19, in the Armenian language).*

A.Arsharuni, the literary critic: “One may state, the Azerbaijani language was the native language for Armenian ashugs and Armenian people. Otherwise, they (ashugs – I.A.) wouldn't be able to gain success at listeners and their language wouldn't be comprehensible for listeners”. (*A.Arsharuni. "Nizami and Armenian literature". The almanac "Nizami". Book III, Baku, 1941, p. 137, in the Azerbaijani language).*

A.Arsharuni: “...It is out of question to speak about successful inventing of Armenian ashugs in the Armenian, Azerbaijan and even Georgian languages. The Armenian people could always successfully use the Azerbaijani folklore and classic literary heritage of the Azerbaijan people, the Armenian people referred always with love to this literature and folklore”. (*A.Arsharuni. "Nizami and the Armenian*

literature". The almanac "Nizami", book III, Baku, 1941, p.137).

Armenians about misappropriation of Azerbaijan music and songs

Khachatur Abovyan: “...Armenians sing only in Turkic”, and “...Armenians have not got their own eposes with songs”.

S.Palasanian: “the motives of our tunes differ ... and, generally we take tunes of the people, under whose influence we remain”. (*S.Palasanian, “The Armenian tunes”, S.Peterburg, 1868, in the Armenian language*).

M.Nalbandyan: “...However, most of our tunes were borrowed from Turks (Azerbaijanis). I visited many places where Armenians lived. I always tried to hear something that is purely Armenian. Unfortunately, I was not able to hear anything like this until today!”. (*“About ancient verses and tunes”, Complete collection of works, v I.*).

A.Brutyan: “The most outstanding singers of mugham are from Baku and Shusha”.

S.P.Melikyan, the famous collector of folk music: “The Armenian music is a conglomeration of influences of different cultures”. (*M.Muradyan, “From the history of Armenian and Russian musical communications of XIX-XX centuries”*).

S.P.Melikyan: “The Armenian music is not original and Comitas is, just, a musical ethnographer”. (*S.Melikyan, «Shirak songs», two issues of “Van songs»*).

M.Muradyan and G.Tigranov: “systematically taking part in expeditions (for collecting and recording folk music), discovering and recording genuinely folk songs, he denied originality of the Armenian folk music”. (*“Histories of music of the people of the USSR”, M., 1970*).

A.Khachaturyan: “I am ashug myself”.

A.Spendiarov: “As musical materials for the opera I needed folk melodies. I composed something myself, got many

gramophone records with necessary melodies which I needed, and all the published collections with the improvisation of these melodies, including pieces from H. F.Tigranov. On them I built several orchestral episodes in my opera. Thus, for the “Persian march” in the first act I used “Heydari” and fragments from “Novruz Arabi”, for the grand dance of Almast, I used the melodies of “Kendirbaz” completely”. (*Gumretsi, “N.F.Tigranov and Oriental music”, L., 1927*).

Musicologist N.Tigranov: “...The copy-book for notes of A.Spendiarov contains many records... records of a number of mugams like: “Makhur”, “Rast”, “Chargakh”, Shushtar”, “Kurd Shahnaz”. Many of those records have been used by Spendiarov in his works”. (*N.Tigranov, “A.Spendiarov”, M., “Music”, 1971*).

“Why “Arshin mal alan” is loved so much? Already for more than 2 years this Turkish (Azerbaijani) musical comedy “Arshin mal alan”, which has won great success on the Armenian stage, evokes great interest in the Armenian intelligentsia, too. Yesterday I saw again this play in the theatre of “Artistic society” (in Tbilisi) which was performed by the company of G. Elitsian. Again the hall was overcrowded with the spectators of the middle layer of population. Besides them there were many of officers, representatives of intelligentsia and even the English missionary Mr. Mack Kamma Adonis and Mr. Gipobekyan ...I watched the performance till the end and it became clear to me why the Armenian people, who live in the neighborhood with the Turks for many centuries in constant contract with them, watch the play “Arshin Mal Alan” with such a pleasure. I think that we can not ban the (Armenian) people to watch this performance eternally... Nonetheless, because of numerous psychological reasons this play will attract the attention of the Armenian people... The Armenians lived under the yoke of the Turk-tatars and Persians for centuries. Their ears are full of the sounds of tar and kamancha.

Therefore the oriental music has penetrated into blood and flesh of the Armenian nation”. (*The Armenian newspaper “Mshag”, Tbilisi, 3 September, 1916*).

“Century-old creative creatures – proverbs and legends, songs and music of the Azerbaijani people always were dear for Armenians. The epic people’s hero Kerogly, fighting against national enemies, khans and beks, equally inspired our Armenians to struggle. During the whole historical way our ashugs performed songs close to us by means of the same saz in the Azerbaijani language”. (*The newspaper “Sovetakan Ayastan”, 1938, 20 April, in the Armenian language*).

Ovanes Tumanyan, the well-known poet and the writer:
“Just to retell in Tatar (Azerbaijani) songs is not yet the main thing. Many songs are of legendary character, as if, these songs are fragments of big poems, performed by unknown singers and reaching us since unknown times. For example, a song about Kerogly and its horse”. (*O.Tumanyan. "Sayat-Nova". Yerevan, 1945, p.13, in the Armenian language*).

II. Thoughts of foreigners

Foreigners about Armenians and histories of Armenians

Herodot, “the father of the history of peoples”: “A Country which is located on the upstream of the Euphrates, is called Armenia”. Armenians “lived in the western highlands, called Armenian”. (*Herodot, “The history”*; the Publishing house “Science”, Leningrad, 1972).

I.Dyakonov: “Armenian ethnos was formed outside of the Caucasus”. (*I.Dyakonov, “The Prehistory of the Armenian people”*, Yerevan, 1958).

The historical document – the letter of the Byzantine emperor of Mauritius (582-602) to tsar of Persia Khosrov: “... the people (Armenians) ... lives among us and stirs up trouble ...”. (*“The Armenian medieval literature”*, the publishing house “Sovetakan grokh”, Yerevan, 1986, in the Russian language).

“Armenia in its full extent is almost never or only briefly was like a whole state under the control of one ruler. Armenians are shown as Iranian group of Indo-European tribes in the historical essay. Ancient history of the country is almost unknown”. The name of “Ararat”, which is given to ancient northern part of the country associated with Moses` flood parable, has been found neither in cuneiform inscriptions nor in writings of Herodotus. The ancient Persians called this country Armina. The history of modern Armenians is not based on ancient Armenian national monuments. They bound their ancient history with Old Testament stories that proves its latest Christian origin. (*“The encyclopedic dictionary”* (v.1) edited by F.Brokgauza and I.Evfrona SP 1800).

R.Thompson, the famous modern specialist on history: “...the written is a compilation, made in the second half of the V century. The full text of this compilation work, it’s most ancient manuscript dates back between XII-XVIII centuries and is stored in a private collection”.

“the work is mysterious, not only because it is a strange mixture of remembered tradition and invented legend. It also takes place in several languages, in different editions, many of which do not coincide with the Armenian version». (*R.Thompson, “Introduction into history of Armenians”, Thompson’s transfer, 1976*).

R.Thompson: “...Moses not only tried to put the early history of Armenia on the world stage and to bring legends and stories about Armenian heroes into the related scheme, but he also remade much of a history in a tendentious manner in order to bring glory to his protectors and insure their brilliant ancestry”. (*R.Thompson, “Introduction into “The history of Armenians by M.Horene”, translation and comments of R.Thompson, London, publication of the Harvard university, 1978*).

Edward Gibson, the outstanding historian of XVIII century: Deficient as he (Moses) is in every qualification of a good historian».

Edward Gibson: “To take from him (Khorenatsi) only what is in keeping with good historians”.

August Carrier, the outstanding historian: meaning M.Horene: “To believe the information of Armenian scientists means to be ignorant. Since most of these messages are fiction”.

De Morgan: “We see, how the historians of this country (i.e. Armenians),try being clerics linked the roots of their nation with the traditions of the Holy Scriptures, and how they mix the

legends and sources for the purpose to bring the origin of Hayk closer to them”.

This situation is applied not only to historical events, but also to the families of rulers. (*“Condemned Armenian history”, Tbilisi, 1895*).

F.Makler, the famous European historian: “It is clear that Armenia, i.e. geographical region, which bears this name from ancient times, was not a place where Armenians permanently lived...”. (*F.Makler, the famous European historian, “The Armenian nation”, Paris, 1924, in the French language*).

Mark Ferro, the famous French historian: “...Armenia which has suffered defeats many times, willingly exalts her history, gives it a bright image of martyrdom”. (*M.Ferro, “As history is told to children in different countries of the world”*).

J. and K.Makkarti: “Armenians, for example, have expanded concept of “Armenian”, including Armenians, who converted to Protestantism, as well as those who belonged to the Armenian Catholic (unitary) church. Contrary to the types of nationalism that prevailed in Europe, language and culture could not be determinative for what is meant by “Armenian”, as many Armenians and Turks share a language and culture”. (*J. and K.Makkarti, “Turks and Armenians”, 1996*).

Foreigners about influence of the Azerbaijan language

J.B.Tavernye, the French traveller: “Turkish is the easiest of the languages of the East. Dignity, the degree of expression in this language, the way it sounds made it the only language in the court and in whole Empire”.

M.Lermontov: “Turkish is French of Asia”.

A. Bestujev-Marlinskiy, the Russian writer and the critic, he gives epigraphs in Azerbaijani in his work “Molla-Nur” to each chapter.

August fon Gakstgauzen: “Armenians shape and sing their songs not in Armenian, but in conversational Tatar (Turkish), because this language is a language of communication, trade and mutual understanding among peoples of the Southern Caucasus. From this standpoint, it is comparable with a role of French language in Europe. Therewith, it is an exclusive language of poetry. Probably, this is one of the reasons of weak spreading of poetry in Armenian, the most famous Armenian poets always wrote in the Tatar (Azerbaijani) language to ensure wider spread of their works”.

Foreigners about influence of Azerbaijan music and songs

S.Ginzburg, the Russian musical critic: “The main achievement of Spendiariov’s pre October period was search of new expressive means for embodiment of Orient characters in music”.

“The Crimean sketches”, “Three palm-trees”, “Oriental lullaby”, “The tatar song” and other Spendiariov’s works reflected basically in Turkish-Azerbaijani musical tradition, allowed to Lyadov asserting that his (Spendiariov’s) Orient was new one, not used by local authors previously”. (*S.Ginzburg, “The Soviet musical literature”, M., “Music”, 1970.*)

I.Prokhorov and G.Skudina: “In the years of childhood and youth) the art of folk singers-ashugs left unforgettable impressions on me, they sang the songs of Azerbaijan, Georgian and Armenia... Under the accompaniment of saz or tar they (ashugs) narrated their unending stories on the heroes, young people falling in love... staunch and selfless love of Farhad and Shirin... was glorified not only in songs but also in verse and poems”. (*The textbook “Soviet musical culture” after I.Prokhorov and G.Skudina, M., “Music”, 1987.*)

A.Koreshchenko, the famous expert: “...Armenians don’t have their own folk music”. (*A.Koreshchenko, “Observation of Oriental music, predominantly of Caucasian music”, the Moscow bulletin, 1896.*)

Table of contents

I. Acknowledgements of Armenians	57
Armenians about themselves	57
Armenians about their history	59
Armenians about influence of the Azerbaijani language	61
Armenians about misappropriation of Azerbaijani legends	64
Armenians about misappropriation of Azerbaijani proverbs	66
Armenians about misappropriation of Azerbaijani bayati	67
Armenians about misappropriation of Azerbaijani ashug's creativity	69
Armenians about misappropriation of Azerbaijani music and songs	73
II. Thoughts of foreigners	76
Foreigners about Armenians and history of Armenians	76
Foreigners about influence of the Azerbaijani language	79
Foreigners about influence of Azerbaijani music and songs	80

«Je suis arrivé, J'ai vu ... J'ai usurpé»

(Au sujet de la pratique arménienne de l'usurpation
des traditions culturelles de l'Azerbaïdjan)

Bakou-2016

«Je suis arrivé, J'ai vu ... J'ai usurpé»

(Au sujet de la pratique arménienne de l'usurpation des traditions culturelles de l'Azerbaïdjan)

Ce livre est publié par l'Union pour les recherches sociopolitiques avec le soutien du SAM Centre de Recherches Stratégiques. Les matériaux utilisés dans ce livre sont repris des livres de Kamran Imanov, «les contes populaires arméniennes d'origines étrangères», Bakou, 2008 et de Israfil Abbasli, «les vérités sur l'Azerbaïdjan dans les sources arméniennes», Bakou, 2008.

©Agence des Droits d' Auteur de la République d'Azerbaïdjan, 2009

©Agence des Droits d' Auteur de la République d'Azerbaïdjan, 2010

©Agence des Droits d' Auteur de la République d'Azerbaïdjan, 2012

©Agence des Droits d' Auteur de la République d'Azerbaïdjan, 2015

©Agence des Droits d' Auteur de la République d'Azerbaïdjan, 2016

I. Confessions arméniennes

Les Arméniens sur eux-mêmes

Yeguiché Charens, célèbre poète arménien : « L'hypocrisie se forme chez nous lors de notre conception dans l'utérus »

Ovanes Tumanian, célèbre poète et écrivain : « ...la vraie libération doit commencer dans l'esprit, car nous sommes intérieurement malades ». (*Ovanes Tumanian, « Les oeuvres choisies », Erevan, 1977*).

Ovanes Tumanian : « Notre malheureuse tribu n'a jamais été politiquement indépendante ».

N. S. Vartapetov : « En s'armant sous le drapeau du christianisme, [Église arménienne] a exterminé en tout temps le peuple de l'Albanie historique et de celui de sa partie inséparable du Karabakh (Artsak) » et « a servi l'empire russe comme elle l'avait fait autrefois, en s'adaptant avec habileté aux circonstances, pour l'empire Byzantine, les Sassanides d'Iran, les Califes arabes, les Mongols et plus tard les Safavides ». (*N. S. Vartapetov, « Les monuments chrétiens de la Transcaucasie »*).

K. Patkanov, célèbre historien, arménologue : « Les Arméniens n'ont jamais joué un rôle particulier dans l'histoire de l'humanité. L'Arménie n'est pas un terme politique mais le nom géographique d'une province où les lieux d'habitation arméniens sont dispersés. Les Arméniens sont de mauvais propriétaires des terres qu'ils ont habités mais ils ont habilement vendu leurs proches pour servir les plus forts ...». («

Les inscriptions sur les pierres de Van et leur importance pour l'Asie mineure », 1875).

Guevorque Aslan, célèbre historien : « Il n'y a pas eu de traditions étatiques chez les Arméniens. Ils n'ont pas de sentiments patriotiques et d'attaches politiques. Le patriotisme arménien est seulement lié aux endroits où ils habitent ». (*G. Aslan, « L'Arménie et les Arméniens »*, 1914).

S. Lekhasi, célèbre historien arménien : « ...De Moldavie à Istanbul, de l'Asie mineure à Venise il n'y a pas une seule ville, de petits et grands villages où n'habitent pas d'Arméniens. Nous nous sommes dispersés dans le monde entier comme une poussière ». (*S. Lekhasi, « Les notes de voyage »*, *Littérature orientale, Moscou*, 1965).

Les Arméniens sur leur histoire

Manuk Abeguiian, homme de lettres réputé, linguiste, folkloriste, académicien : « ...où sont les racines du peuple arménien, comment, quand, d'où et par quels moyens ils sont arrivés ici... Nous n'avons pas de preuves nettes et précises ». (« L'histoire de la littérature arménienne », Erevan, 1975).

Levon Dabeguiian, spécialiste réputé : « ...pour leur existence nationale, les Arméniens [...] doivent directement aux Turcs. Si nous étions restés entre les Byzantins ou les Européens, le nom d'Arménie aurait pu être seulement rencontré dans des livres d'histoire ».

Aykazian, célèbre historien : « La première dynastie arménienne ne repose pas sur des personnalités historiques, mais sur des personnages tirés des contes imaginaires. Movsesse Khoren, lui même, n'est pas un historien du cinquième siècle, il est un « faux » historien, qui a vécu au septième siècle ». (« L'histoire de l'Arménie », Paris, 1919).

Guaraguashian : « Il n'y a aucune information sur le passé des Arméniens qui pourrait être acceptée comme une histoire ou légende. Après leur conversion au christianisme, les Arméniens ont inventé des liens de parenté entre Noé et Hayk. Il est admis que celui-ci est de la descendance de Togarma, petit-fils de Japhet, lui-même, fils de Noé. Certains historiens anciens avaient identifié le substantif de Togarma, évoqué dans les annales juives, comme correspondant à une partie de l'Arménie qui était présentée comme la famille, la descendance et la nation de Togarma. Pour la première fois, c'est Movsesse Khoren qui avait écrit à ce sujet ». (« L'histoire sur les questions de l'Orient », Londres, 1905).

Basmachian : « L'histoire et l'origine de l'Arménie et des Arméniens sont très sombres. Ce territoire a été occupé depuis les temps anciens par des émigrés originaires d'Indikush et par ceux qui sont venus de la plaine de Pamir. Les Arméniens ont, comme les Romains, les Grecs, les Iraniens et autres, des héros mythiques. Mais, comme les historiens nationaux ne disposent pas de sources sûres et détaillées, ces héros mythiques ont été remplacés par des personnages des contes populaires ». (« L'histoire nouvelle des Arméniens », Paris, 1917).

N. Pastermachian, historien arménien : « L'histoire arménienne date de l'arrivée de Hayk et de son peuple en l'Arménie de l'en an 2200 avant J.C. et présente la liste des rois et des chefs religieux qui se sont succédés jusqu'à l'an 800 avant J.C. La science moderne ne confirme pas ce mensonge. A la différence des individus, les peuples aiment multiplier leur âge... »

Guevorque Aslan : « Nous devons accepter que Movsesse Khoren ait tiré ses récits des contes syriens ou il en a entendu parler auprès des Hurufis qui erraient en Arménie et a su les exposer avec habilité dans ses oeuvres. Il a exploité les sources historiques d'Iran iraniennes et de Ssyriennes. Il a emprunté à Malaless, les passages de batailles de Yassenkhen des Juifs ainsi que l'histoire de l'Église d'Eyzeben et s'en est approprié ». (Guevorque Aslan, « Études historiques sur la population arménienne », Paris, 1909).

B. Ichkhanian : « La véritable patrie des Arméniens – 'Grande Arménie' est justement 'Asie mineure' ». (B. Ichkhanian, «Les peuples du Caucase», 1916).

B. Ichkhanian : « Une partie des Arméniens vivant dans le Karabakh descend des anciens Albanais – donc la population

locale – et une autre partie est constituée des réfugiés venant de la Turquie et de l'Irak pour qui la terre d'Azerbaïdjan servait de refuge contre les persécutions et oppressions ».
(B. Ichkhanian, « Les peuples du Caucase », 1916).

Les Arméniens sur l'influence de la langue Azerbaïdjanaise

Khachatur Abovian, fondateur de la littérature arménienne moderne, écrivain, pédagogue : « Notre peuple utilise en langue parlée non seulement certains mots mais aussi des phrases entières en azerbaïdjanais ». (K. Abovian, « Recueil complet des oeuvres », tome V, Ed. EEA, 1950, en arménien).

Khachatur Abovian : « ...le peuple [arménien] a appris en grand nombre des mots turcs et s'en sert jusqu'à aujourd'hui ». (K. Abovian, « Recueil complet des oeuvres », tome V, Ed. EEA, 1950, p. 48, en arménien).

Khachatur Abovian : « Que la langue turque soit maudite, mais cette langue a reçu la bénédiction du Dieu... dans toutes les cérémonies festives et de mariage nous chantons en turc ». (K. Abovian, « Plaies de l'Arménie » Erevan, 1939, en arménien).

Khachatur Abovian : « Notre langue est composée d'au moins 50 pourcent des mots tures... ». (K. Abovian, « Plaies de l'Arménie », Erevan, 1939, pp. 80-81, en arménien).

Khachatur Abovian : « La langue tatare [azerbaïdjanaise] par ses aspects poétique, harmonieux et phonétique est la meilleure parmi les autres langues ». (K. Abovian, « Recueil complet des oeuvres », tome V, Erevan, 1950, p. 174, en arménien).

Khachatur Abovian : « Le turc [la langue azerbaïdjanaise] est entré dans notre langue à tel point que les chansons, les vers, les proverbes se prononcent en turc (azerbaïdjanais) ». (K. Abovian, « Plaies de l'Arménie », Erevan, 1939, pp. 41-42).

Khachatur Abovian : « La principale différence entre les langues [arméniennes] ancienne et nouvelle réside dans la manière de parler et la structure syntaxique. De ce point de vue, l'ancienne langue arménienne (grabar) ressemble aux langues européennes mais la nouvelle (achkarabar) a des points communs avec la langue turque [azerbaïdjanais] ». (K. Abovian, « Nakhachavique », Erevan, 1940, en arménien).

Khachatur Abovian : « Par son intelligibilité, prononciation et son caractère poétique ainsi que du point de vue grammatical, la langue tatare [azerbaïdjanaïse] est l'unique langue parmi d'autres ». (K. Abovian, « Recueil complet des oeuvres », tome V, Erevan, 1950, p. 174, en arménien).

Khachatur Abovian : « La langue turque [azerbaïdjanaïse] s'est tellement propagée chez nous que même les femmes et les enfants le comprennent. C'est pourquoi parmi les personnes ordinaires et talentueuses, la rédaction et la lecture des vers en langue tatare [azerbaïdjanaïse] sont devenues un cas habituelles ». (K. Abovian, Nakhachavique, Erevan, 1940, p. 48, en arménien).

Guazaross Aguayan, écrivain réputé, pédagogue : « La grammaire de la langue arménienne est très semblable à celle de la langue turque [azerbaïdjanaïse]. Après l'avoir appris, le peuple arménien, les ashigues (les musiciens populaires) n'ont même pas eu de difficultés pour s'exprimer en turc [azerbaïdjanais]. Encore aujourd'hui, bon nombre d'écrivains, bien qu'ils se trouvent au loin, parlent parfaitement le turc [azerbaïdjanais]. (G. Aguayan, « Recueil complet des oeuvres », tome III, Erevan, 1940, p. 331, en arménien).

Guazaross Aguayan : « ...cette langue [azerbaïdjanaïse] est comme une langue natale pour les Arméniens. C'est pourquoi

nous chantons en azerbaïdjanais ». (G. Aguayan, « Recueil complet des oeuvres », tome III, Erevan, 1940, p. 331, en arménien).

Manuk Abeguiian : « Malheureusement, notre langue est pauvre du point de vue des mots polysémiques, des termes synonymes et c'est la raison pour laquelle nous nous exprimons en turc [azerbaïdjanais] que nous maîtrisons bien ». (M. Abeguiian, « Les chants populaires »).

Gracha Acharian, philologue réputé, académicien : « ...sous l'influence de la langue turque [azerbaïdjanaise], même les règles de grammaire de la langue arménienne ont changé ». (« L'histoire de la nouvelle littérature arménienne », Vaguarchabat, 1906, en arménien).

A. Terterian, homme de lettres réputé, académicien : « Abovian utilisait ce qu'il entendait de la langue populaire [azerbaïdjanaise] ». (A. Terterian, « Les oeuvres d'Abovian », Edition de l'Université d'État d'Erevan, 1941, en arménien).

N. Nalbandian : « Lorsqu'ils [Arméniens] portent un toast, ils disent même « bon voyage » en azerbaïdjanais ».

Les Arméniens sur l'usurpation des épopées d'Azerbaïdjan

Guazaross Aguayan : « ... il [Koroglu] est considéré comme un Turc [Azerbaïdjanais] par les Turcs [Azerbaïdjanais], comme un Kurde par les Kurdes et comme un Arménien azerbaïdjanisé par les Arméniens. Seulement les Arméniens chantent ses chansons en turc [azerbaïdjanais] et en kurde alors que d'autres peuplent les chantent dans leur propre langue ». (G. Aguayan, « Des oeuvres choisies », Erevan, 1939, en arménien).

Guazaross Aguayan : « ...nos « ashigues » (les musiciens populaires) n'ont pas d'épopées en vers, elles sont toutes en azerbaïdjanais ». (G. Aguayan, « Les oeuvres », tome III).

Guazaross Aguayan : « Ils ont commencé à traduire d'azerbaïdjanais en arménien les célèbres épopées d'amour, les légendes orientales – « Ashigue Guérib », « Asli-Karam », « Chah Ismayil », « Ferhad-Shirin », « Leyli-Mecnun » et l'épopée de « Koroglu », riche en scènes d'héroïsme, en créant le même ou identique par contenu ». (G. Antonian, « L'amitié Arménie – Azerbaïdjan en littérature », Erevan, Aypetkhrate, 1962, en arménien).

Vartanyans, éditeur réputé : « Dès l'enfance, des travailleurs arméniens étaient sous l'influence de différentes épopées qu'ils entendaient de la bouche des ashigues (musiciens populaires) azerbaïdjanais. C'est pourquoi la société moderne souhaite lire ces épopées en arménien ». (Tbilissi, Edition de Vartanyans, 1897).

« En tenant compte de la passion des paysans et des travailleurs pour ces légendes, de leur estime et respect spéciaux pour ces oeuvres..., nous mettons à leur disposition cette traduction ».

(« La traduction comparative de « Ferhad et Shirin » des langues turque et persane », SMA, Tbilissi, Ed. « Culture », 1913).

Atrpet, célèbre ashigue arménien : « Dans la version turque de l'épopée, éditée à Polis, nous avons apporté des corrections à certains passages en vers... » et « ...nous avons maintenu la langue turque de l'Atrpatakan [Azerbaïdjan] sous sa forme orale, mais dans la version arménienne, nous avons retenu le dialecte d'Ararat ».

Atrpet : « Nous [Arméniens] aimons Karam autant que les Turcs [Azerbaïdjanais] et les Turkmènes. Dans les provinces de l'Atrpatakan [Azerbaïdjan], notamment parmi les populations de Khoy et d'Urmiyya, il est difficile de trouver un Turc [Azerbaïdjanais] qui ne connait pas trois ou quatre versions de cette épopée. Tout le monde en dispose un exemplaire édité et de manuscrit... ».

Les Arméniens sur l'usurpation des proverbes d'Azerbaïdjan

A. Terterian : « Les Arméniens recourent toujours aux proverbes et dictons azerbaïdjanais dans la langue populaire et lors des conversations... ». (A. Terterian, « Les oeuvres d'Abovian », Erevan, 1941, p. 202, en arménien).

E. Arustamian, folkloriste réputé : « Les proverbes et dictons azerbaïdjanais sont utilisés par les Arméniens tels qu'ils sont et sans être traduits en arménien, car le maintien de leur sens philosophique profond n'est pas compatible avec une telle traduction ». (E. Arustamian, « Les traits communs des proverbes et dictons azerbaïdjanais et arméniens »).

Guazaross Aguayan : « Mon dieu, Variter est un enfant, il a quatorze ans. Mais il sait beaucoup pour son âge et il parle non seulement comme un enfant mais il utilise aussi des proverbes turcs (azerbaïdjanais) tel que « c'est le joaillier qui sait la valeur du joyau ». (G. Aguayan, « Les oeuvres », tome III).

A. T. Ganalanian, folkloriste réputé, académicien : « Kefi konné, kandi koxvini », « Bir ili u pir ili » et « Hasan kechal, kechal Hasan » sont des versions arménisées des proverbes azerbaïdjanais (qui sont en effet « plaisir est à toi, village est à son maître », « la force ne se mesure pas en quantité mais en qualité » « soit Hassan chauve, soit chauve Hassan »). Ceux-ci trouvent leur confirmation par le fait que chacun de ces trois proverbes, cités ci-dessus, prend son origine dans les régions (Karabakh, Zenguezour) où les Arméniens et les Azerbaïdjanais ont vécu ensemble ou bien dans les régions limitrophes de l'Azerbaïdjan. Ceci est aussi une preuve que les mots de « village, force, qualité » (bien, juste), notamment le nom de Hassan ne s'emploient pas de manière séparée, ces

mots proviennent donc de la langue azerbaïdjanaise ». (A. T. Guanalanian, « Les proverbes », Erevan, Ed. EA, 1955, p. 34 en arménien).

Les Arméniens sur l'usurpation des chants populaires d'Azerbaïdjan

Khachatur Abovian : « J'ai écrit les chants populaires pour que les Arméniens, en utilisant ces chants turcs [azerbaïdjanais] dans les banquets, autour de la table, puissent édulcorer leur langue. Car rien ne peut embellir une langue comme le font des hémistiches des vers et des chansons... ». (K. Abovian, « Recueil complet des oeuvres », tome V, Erevan, 1950, p. 174, en arménien).

Khachatur Abovian : « Tout le monde sait que lorsque le coeur de l'homme est en proie à une émotion violente, ni kandjar, ni médicament, ni sommeil ne peuvent être aussi efficaces que des paroles, des chansons et des chants divins ». (K. Abovian, « Recueil complet des oeuvres », tome III).

V. Partizuni : « ...[Abovian] connaissait bien le folklore d'Azerbaïdjan et il a su s'en servir pour créer, sur la base des rubais du peuple [azerbaïdjanais] et dans le même esprit, des chants populaires semblables ». (V. Partizuni, « La vie et les oeuvres de K. Abovian » Erevan, Ed. Khayetrat, 1952).

Manuk Abéguian : « Nous avons entre nos mains plus 1700 versions des chants populaires. Malheureusement, notre langue est pauvre du point de vue des mots polysémiques, des termes synonymes et c'est la raison pour laquelle nous nous exprimons en turc [azerbaïdjanais] que nous maîtrisons bien ». (Manuk Abeguian, « Les chansons populaires », 1904).

Manuk Abéguian : « Ce sont des chants populaires qui sont les plus répandus... Tout le monde – vieillard, jeune, femme et, homme les savent... ils peuvent exprimer leurs vœux et souhaits grâce aux chants populaires ». (M. Abéguian, dans les

oeuvres édités en arménien par l'Édition d'État à Erevan en 1940).

M. Nalbandian, écrivain, critique, philosophe : « ...mais nous avons pris la plupart des chants aux turcs [azerbaïdjanais]. Je suis allé à beaucoup plusieurs d'endroits où vivent les Arméniens. J'ai toujours voulu entendre quelque chose de pur arménien. Mais c'est regrettablement malheureusement que je n'y sois pas parvenu jusqu'aujourd'hui ». (M. Nalbandian, « Sur les chants et vers anciens », Recueil complet des oeuvres, tome I).

P. Prochian : « Ils [Arméniens] pleurent en turc, recourent à des chants populaires et sanglotent lentement et les femmes les soutiennent avec leur geignement ». (P. Prochian, « Sos et Variter », Les oeuvres choisies, tome I, Ed. Khayetrat, 1953, en arménien).

Avetik Issaakian, poète célèbre, académicien : « Le peuple arménien aime aussi des chants populaires et fait en même temps appel en même temps à des chants populaires d'Azerbaïdjan. Mais les Arméniens du Karabakh et du Zenguezour ressentent de très près mieux ces chants grâce auxquels ils expriment leurs vœux ». (A. Issaakian, « Les oeuvres choisies », tome IV, Erevan, 1951, p. 157).

Guazaross Aguayan : « ...la raison pour laquelle nous utilisons des chants populaires turcs [azerbaïdjanais] est liée à la présence d'une multitude de mots à double ou à multiple sens dans cette langue ».

Les Arméniens sur l'usurpation des oeuvres d'ashigue (musiciens populaires) d'Azerbaïdjan

Khachatur Abovian : « Après les chansons et les récits sur Karam, Ashigue Guérib, Keshishoglu, lorsque les ashigues ont commencé à jouer au saz, personne ne voulait plus manger et boire. J'ai souhaité un instant prendre en main le saz, et errer jour et nuit dans les montagnes, les vallées pour vivre et sentir tout cela moi-même. Et peut-être rencontrer, grâce à Dieu, la belle charmante que tu exalteras et regarderas jour et nuit sans cligner les yeux, ivre sous son odeur fascinante ». (K. Abovian, « Recueil des oeuvres choisies », tome IV, Erevan, 1947, p. 3, en arménien).

Guazaross Aguayan : « Le peuple arménien et ses ashigues n'ont aucune difficulté de parler le turc qui est comme une langue natale pour les Arméniens... c'est pourquoi nous chantons en turc [azerbaïdjanaise] ». (G. Aguayan, « Recueil complet des oeuvres », tome III, Erevan, 1940, p. 331, en arménien).

K. Guostanians : « ...il n'est pas correct que les Gusans soient qualifiés d'Arméniens, ils sont Arméniens parce qu'ils sont nés dans des familles arméniennes ». (Tbilissi, 1898, en arménien).

K. Guostanians : « J'apprenais d'abord les oeuvresoeuvres de poésie par coeur et après avoir appris l'alphabet j'ai commencé à les rédiger... Je comprenais le sens d'une partie de ce que j'écrivais... Les ashigues chantaient non pas en arménien mais en turc. Parmi nos ashigues, il n'y avait encore aucune idée sur la manière de chanter en arménien... Nos ashigues n'ont pas d'épopées en vers en langue arménienne, elles sont seulement en turc ». (K. Guostanians « Les mémoires de 1893 », Les oeuvres, tome III, en arménien).

M. Nalbandian : « ... les ashigues arméniens peuvent être considérés comme arméniens seulement parce qu'ils sont nés dans des familles arméniennes » et « ...ils s'appuient sur les oeuvres de leurs maîtres azerbaïdjanais » et « ...les instruments de musique – saz, santur, kaman ou kamancha, baglama – qu'ils utilisent appartiennent aux Turcs ». (M. Nalbandian, « Recueil complet des oeuvres », tome I).

Leo (Arakel Babakhanian), historien réputé, écrivain, critique, professeur : « K. Yerzinkatsi, Ovan. Tlkuransi, Mika. Naas, Kirk. Akhtamaretsi et d'autres étaient des ashigues pour la seule raison qu'ils chantaient leurs oeuvres célèbres dans une langue compréhensible pour eux » c'est-à-dire en azerbaïdjanais. (Leo, « L'histoire arménienne », tome III, Erevan, 1946, en arménien).

Leo (Arakel Babakhanian) : « Lorsque les ashigues exaltent les conditions de vie, ils préfèrent la langue turque [azerbaïdjanaise], parce qu'elle est plus expressive et plus riche que la langue arménienne ». (Leo, « L'histoire arménienne », tome III, Erevan, 1946, p. 1072, en arménien).

Leo (Arakel Babakhanian) : « Une partie très peu, presque minime des oeuvres des ashigues arméniens appartient à notre littérature. La plus grande partie des chefs-d'oeuvre (épopées, contes d'héroïsme) est rédigée en turc [azerbaïdjanais] ». (Leo, « L'histoire arménienne », tome III, Erevan, 1946, p. 1072, en arménien).

G. Levonian : « ...les prénoms qu'ont pris les ashigues arméniens et les titres qu'ils ont donnés à leurs oeuvres de poésie et à leurs chansons sont tous en azerbaïdjanais ». (G. Levonian, « Les ashigues arméniens », Alexandropol, 1892, en arménien).

Trdat Balean, dignitaire religieux, collectionneur des oeuvres folkloriques et éditeur : « les noms des instruments d'ashigue – saz, santur, kaman ou kaman ou kamancha, baglama – sont en turc ». (« Les ashigues arméniens », réunis par Trdat Balean, tome I, Izmir, Ed. Mamurian, 1911, p. 9, en arménien).

Trdat Balean : « Même les noms des oeuvres de poésie sont en turc : goshma, épopées, guéléndère, mustezade – guéléndère, mukhammass – guéléndère, divani, guézèle, rubaï-divani, musseddess-divani, semaï, musseddess-semaï, nakhshikar-semaï, édekli-semaï, dubeyti, mukhammass, tedjniss, zendjirlémé, dildeymèse, éliflémé, setrendj, guité, guécidé, néguarète etc ». (« Les ashigues arméniens », réunis par Trdat Balean, tome I, Izmir, Ed. Mamurian, 1911, pp. 9-10, en arménien).

Guéguam Tarvedian, collectionneur des oeuvres folkloriques réputé et éditeur : « Une partie des oeuvres de poésie que j'ai collectionnée auprès des ashigues arméniens est entièrement en azerbaïdjanais. La grande majorité des ashigues avaient rédigé leurs oeuvres en langues azerbaïdjanaise et arménienne. Pas plus de 20 à 25 ashigues avaient écrit uniquement en arménien ». (Guéguam Tarvedian, « Les ashigues arméniens », tome I, Erevan, 1937, p. 19, en arménien).

A. Archaruni, homme de lettres : « L'azerbaïdjanais a été pour ainsi dire une langue natale pour les ashigues et le peuple arméniens. Sinon, ils n'auraient pas pu gagner la sympathie des spectateurs et leur langue aurait été incompréhensible pour le public ». (A. Archaruni, « Nizami et la littérature arménienne », Almanach « Nizami », livre III, Bakou, 1941, p. 137, en azerbaïdjanais).

A. Archaruni : Il serait déplacé de parler du succès des ashigues arméniens de pouvoir rédiger les oeuvres de poésie en azerbaïdjanais, en arménien voire en géorgien. Le peuple arménien s'est constamment servi avec succès de l'héritage littéraire classique du peuple d'Azerbaïdjan ainsi que de son folklore. Le peuple arménien s'est toujours référé avec passion à ces littérature et folklore ». (A. Archaruni, « Nizami et la littérature arménienne », Almanach « Nizami », livre III, Bakou, 1941, p. 137, en azerbaïdjanais).

Les Arméniens sur l'usurpation de la musique et des chansons d'Azerbaïdjan

K. Abovian : « ...les Arméniens chantent uniquement en turc », « ...les Arméniens n'ont pas d'épopées en chansons ».

S. Palassanian, homme de lettres réputé : « Les motifs de nos chansons se différencient ...et nous considérons, d'une manière générale, les chansons des peuples dont nous étions sous l'influence comme les nôtres». (S. Palassanian, « Les chants arméniens », St. Petersburg, 1868, en arménien).

M. Nalbandian : « ...la plupart des musiques et chants sont pris aux turcs [azerbaïdjanais]. Je suis allé à beaucoup d'endroits où vivent les Arméniens . J'ai toujours voulu entendre quelque chose de pur arménien. Mais c'est regrettable que malheureusement je n'y sois pas parvenu jusqu'aujourd'hui ». (M. Nalbandian, « Sur les chants et vers anciens », Recueil complet des oeuvres, tome I).

A. Brutian : « ...les plus célèbres musiciens de mugam sont formés à Bakou et à Shusha ».

S. P. Malikian, collectionneur de la musique populaire : « La musique arménienne est l'assemblage désordonné de l'influence de différentes cultures ». (M. Muradian, « L'histoire des rapports des musiques russo-arméniennes aux XIX-XX siècles »).

S. P. Malikian : « La musique arménienne n'est pas originale et Komitas n'est qu'un ethnographe en musique ». (S. Malikian, Recueil des « Musiques de Chirak » et « Musiques de Van »).

M. Muradian et G. Tigranov : « En participant de manière systématique aux travaux d'expéditions [sur l'écriture et la collection des musiques populaires], en révélant et écrivant de véritables musiques populaires, il [S. P. Malikian] niait le caractère original de la musique populaire arménienne ». (« L'histoire des musiques des peuples de l'URSS », M., 1970).

A. Khatchaturian : « Moi-même, je suis ashigue ».

A. Spendiarov : « J'avais besoin des chansons populaires pouvant servir de données musicales pour un opéra. J'ai écrit moi-même certaines choses et j'ai obtenu beaucoup de disques phonographiques sur lesquels ont été enregistrés des chants, de disques d'occasions ainsi que le recueil des oeuvres édités de N. F. Tigranov dont j'avais besoin. Parmi ceux-ci, les écrits de N. F. Tigranov se différenciaient remarquablement et, sur la base desquels, j'ai établi quelques épisodes orchestraux pour mon opéra. Ainsi, j'ai utilisé, dans le premier spectacle, pour la marche persane, les extraits de « Novruz arabi » et « Heydari » et pour la grande danse Almaste, les chants complets de « Kendirbase ». (Gumressi, « N. F. Tigranov et la musique orientale », L., 1927).

N. Tigranov : « ...il y a beaucoup de remarques dans le livret de Spendiarov où figure des notes... il y a des textes d'un certain nombre de mugams : « Mahur », « Rast », « Djahargah », « Chuchdère », « Shahnaz Kurde ». La plupart de ces textes ont été utilisés par Spendiarov dans ses oeuvres ». (N. Tigranov, « A. Spendiarov », M., Musique, 1971).

« Pourquoi « Arshin mal alan » était-t-il tellement aimé ? Cela fait plus de deux ans que l'opérette turque [azerbaïdjanaise] – « Arshin mal alan » – qui fait recette sur les scènes arméniennes, a aussi suscité un grand intérêt auprès de l'intelligentsia arménienne. J'ai regardé hier la mise en scène suivante de cette

oeuvre, interprétée par la troupe de G. Yeritsian au théâtre de la « Société d'artistes » (ville de Tbilissi). Cette fois aussi la salle était pleine de spectateurs issus de la couche moyenne de la population. Hormis eux, beaucoup d'officiers, d'intellectuels, même l'émissaire anglais monsieur Mack Kamma Adonis et monsieur Guipokbekian étaient présents dans la salle... J'ai suivi le spectacle jusqu'à la fin et j'ai compris pourquoi le peuple arménien, qui vit en voisinage depuis les temps anciens avec les Turcs et qui est en contact permanent avec ceux-ci, regarde avec tant de plaisirs « Arshin mal alan ». A mon avis, l'on ne peut pas interdire à ce peuple [arménien] de regarder infiniment ce spectacle. Malgré tout, pour certaines raisons psychologiques, cet oeuvre attirera l'attention du peuple arménien. Les Arméniens ont vécu pendant des siècles sous la domination des Perses et des Turcs-Tatars. Leur oreille est remplie des voix de tar et kamancha. C'est pourquoi la musique orientale s'est imprégnée au sang et au corps du peuple arménien ». (Le journal arménien « Mshaq », Tbilissi, le 3 septembre 1916).

« Les exemples d'oeuvres des siècles – les proverbes et les contes, les chansons et la musique d'Azerbaïdjan ont été toujours nats pour leschers aux Arméniens. Koroglu, héros populaire épique, en luttant contre les ennemis du peuple – khans et beys – avait inspiré, au même degré, nos arméniens à la lutte. Tout au long de l'histoire, nos ashigues ont interprété les chansons que nous aimons en langue azerbaïdjanaise ». (Le journal « Sovetakan Ayastan », le 20 avril 1938, en arménien).

Ovanedj Tumanian : « Parler des chansons tatares [azerbaïdjanaïses] – ce n'est pas encore le principal. Certaines chansons ont des caractéristiques légendaires, comme si elles viennent d'époques que nous ne connaissons pas et sont des fragments des grands poèmes interprétés par des chanteurs inconnus. Par exemple, la chanson sur Koroglu et son cheval».

(Ovanedj Tumanian, « Sayat-Nova », Erevan, 1945, p. 13, en arménien).

II. Les pensées et opinions des étrangers

Les étrangers sur les Arméniens et l'histoire arménienne

Hérodote, « le père de l'histoire des peuples » : « L'on appelle l'Arménie, le pays qui se situe à l'amont de l'Euphrate ». Les Arméniens « vivaient dans la partie occidentale de la plaine appelée Arménie ». (Hérodote, « L'histoire », Ed. Science, Leningrad, 1972).

I. Diakonov : « L'ethnie arménienne s'est formée établie à l'extérieur des frontières du Caucase ». (I. Diakonov, « L'histoire du peuple arménien », Erevan, 1958).

De la lettre de Mavrikin (582-602), empereur byzantin, envoyée à Khosrov, chah d'Iran : « ...le peuple [arménien] ... vit parmi nous et sème la discorde... ». (« La littérature arménienne du moyen-âge », Ed. Sovetakan Grokh, Erevan, 1986, en russe).

« Les Arméniens, n'ont jamais, si ce n'est que pour une courte durée, été tous ensemble dans un seul État sous le règne d'un seul roi. Selon les sources historiques, les Arméniens sont une branche du groupe linguistique iranien de la famille indo-européenne. L'on sait L'on ne sait presque rien sur l'histoire ancienne du pays. Il n'y a pas d'informations chez Hérodote et dans les écrits anciens sur le nom d'« Ararat » qui indiquerait le nord du pays et serait lié au Déluge dans la légende de Moïse. Les anciens Perses donnaient à ce pays le nom d'Armin. L'histoire rajustée par les Arméniens actuels ne s'appuient'apparaît pas non plus sur les monuments nationaux arméniens d'antiquité. Ils lient leur histoire antique aux récits de la Torah, ce qui démontre que leur origine est liée beaucoup

plus tard au christianisme. (« Le dictionnaire encyclopédique », tome I, sous la rédaction de F. Brokaouse et I. Efron, SP 1800).

R. Tompson, historien moderne réputé (sur l'histoire de l'Arménie de M. Khorenassi) : « ...c'est une compilation rédigée à la seconde moitié du Ve siècle. Le texte complet de ce travail compilé et l'histoire de son manuscrit le plus ancien, qui datent des XII-XVIIIe siècles, se conservent dans une collection privée ».

« Ce qui soulève des doutes mystérieux, c'est que non seulement il consiste en un mélange étrange des légendes imaginées et des traditions inoubliables mais aussi il est rédigé en plusieurs langues de manière différente ne s'accordant pas avec la version arménienne ». (R. Tompson, « L'introduction à l'histoire arménienne », la traduction de R. Tompson, 1976).

R. Tompson : « Moïse s'efforçait non seulement de schématiser de façon cohérente les légendes et les mythes sur les héros arméniens et de placer l'histoire récente de l'Arménie sur la scène mondiale mais aussi de fausser intentionnellement la grande partie de cette histoire pour rendre célèbre ses protecteurs et leur assurer une génération distinguée ». (R. Tompson, « L'introduction à l'histoire arménienne » de M. Khorenassi, la traduction et les commentaires sont de R. Tompson, Londres, édition de l'Université de Harvard, 1978).

Edward Gibson, célèbre historien : « [Khorenassi] n'avait aucune valeur exigée pour un grand historien ».

Edward Gibson conseillait aux historiens « de prendre à [Khorenassi] ceux qui s'accordaient des écrits de grands historiens ».

August Kariyer, célèbre historien : « Il serait un acte de naïveté de croire aux informations des savants arméniens. Parce que la grande partie de ces informations relèvent de l'imagination ».

D. Morguan : « Nous sommes témoins de ce que comment les historiens de ce peuple [arménien] travaillent, comment tous les hommes religieux attachent les racines de leur peuple aux traditions sacrées évangéliques et mélangent les légendes et les sources afin de se rapprocher des tribus Hayk [nom que s'attribuaient les anciens arméniens] ».

« Cette situation concerne non seulement les événements historiques mais aussi les familles des rois ». (« Histoire arménienne reprochable », Tbilissi, 1895).

F. Makler, célèbre historien européen : « Il est évident que l'Arménie, cette région géographique qui porte ce nom, n'a pas été, depuis les époques anciennes, la terre d'habitation fixe du peuple qui s'appelle arménien... ». (F. Makler, « La nation arménienne », Paris, 1924, en français).

Marc Ferro, célèbre historien français : « ...l'Arménie, qui a subi à plusieurs reprises la défaite, élève avec zèle son histoire au ciel, lui ajoute une image tourmentée, reposant sur le chemin de la religion pure ». (Marc Ferro, « Comment on raconte l'histoire aux enfants dans différents pays »).

C. et K. Maccarti : « Les Arméniens avaient donné à la notion « arménienne » un sens plus large en y ajoutant par exemple les Arméniens convertis au protestantisme et ceux qui appartenaient à l'église catholique (unitaire) arménienne,. A la différence des formes de nationalisme qui existaient en Europe, la langue et la culture ne peuvent pas déterminer ce qui est arménien, parce qu'un certain nombre d'Arméniens avaient

partagé avec les Turcs la langue et la culture ». (C. et K. Maccarti, « Turcs et Arméniens », 1996).

Les étrangers sur l'influence de la langue Azerbaïdjanaise sur les Arméniens

J. B. Tavernier, voyageur français : « le turc est la plus facile des langues orientales. Les caractéristiques positives, la manière de s'exprimer dans cette langue, le son ont fait que cette langue est la seule langue utilisée dans tous les palais et dans tout l'empire ».

M. Lermontov, grand poète russe : « La langue turque est le français de l'Asie ».

A. Bestudjev-Marlinski avait donné des épigraphes en azerbaïdjanais au début de chaque chapitre de son oeuvre « Molla Nur ».

August von Hakstauzen : « Les Arméniens écrivent et chantent leurs chansons non pas en arménien mais en tatar [azerbaïdjanais] parlé, car cette langue est parmi les peuples du Caucase du Sud une langue de communication, de commerce et de compréhension mutuelle. De ce point de vue, cette langue peut être comparée avec le français qui est largement utilisé en Europe. Or, c'est une langue spécifique de poésie. C'est probablement la raison de la faible propagation des oeuvres de poésie en arménien et les plus célèbres poètes arméniens ont toujours écrit en tatar [azerbaïdjanais] pour une large diffusion de leurs oeuvres ».

Les étrangers sur l'influence de la musique et des chansons d'Azerbaïdjan

S. Guinzburg : « A l'époque précédant la révolution d'octobre, le principal succès de Spendiaryov dans la musique était de trouver de nouveaux moyens efficaces pour l'incarnation des images orientales ».

Les « Krim eskizleri », « Uch Palma », « Sherq beshiyi », « Tatar mahnissi » et d'autres oeuvres de Spendiaryov, qui reflètent essentiellement les traditions musicales turco-azerbaïdjanaises, ont permis à Liadov d'insister sur le fait que « son [Spendiaryov] Orient était nouveau jusqu'à ce qu'il soit utilisé par nos auteurs ». (S. Guinzburg, « La littérature de la musique soviétique », M. Musique, 1970).

I. Prokhorov et G. Skudina : « les oeuvres des chanteurs populaires-ashigues qui ont interprété les chansons azerbaïdjanaise, géorgienne et arménienne ont laissé des impressions inoubliables [à l'âge de l'enfance et de la jeunesse d'A. Khatchatourian]... Accompagnés du saz et du tar, ils [ashigues] racontaient les récits interminables sur les héros et amoureux... L'amour fidèle et héroïque de Ferhad et Shirin... sont exaltés non seulement dans les chansons mais aussi dans les poèmes et les oeuvres de poésie ». (I. Prokhorov et G. Skudina, « La culture de la musique soviétique », Manuel, M. Musique, 1987).

A. Korochenko, éminent spécialiste : « ...les Arméniens n'ont pas leur propre musique folklorique ». (A. Korochenko, « Les observations sur la musique orientale, notamment caucasienne », Les nouvelles de Moscou, 1986).